

Boris ČARGO

ARHEOLOŠKA DJELATNOST NA OTOKU VISU I NJEGOVU
ARHIPELAGU OD 1992. DO 2003. G.*

ARCHAEOLOGICAL ACTIVITIES ON THE ISLAND OF VIS AND
ITS ARCHIPELAGO 1992-2003

UDK: 904 (497.5 Vis) "1992/2003"

904 (01) "1992/2003"

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 12. 11. 2003.

Odobreno: 21. 11. 2003.

Boris Čargo

HR, 21000 SPLIT

Arheološki muzej

Zrinsko-Frankopanska 25

U članku se donosi opis arheoloških radova na otoku Visu i njegovu arhipelagu u razdoblju od 1992. do 2003. Podijeljen je u tri dijela: u prvom se daje pregled arheoloških radova, u drugom se donosi muzeološka djelatnost, a u trećem bibliografija vezana za arheološku problematiku Visa i njegova arhipelaga. Arheološka istraživanja antičkoga grada, koja se preliminarno objavljuju odvijala su se na termama, trijemu, uz istočne zidine grada, a donose se i novi arhitektonski snimci isejske luke. Istraživanja koja nije proveo potpisani navode se uz veoma kratki opis.

Završavajući svoj tekst o arheološkoj djelatnosti na otoku Visu i njegovu arhipelagu, B. Kirigin spominje teško stanje 1991., godine kada se zbog izbivanja rata, te godine za istraživanja na Visu nisu dobila nikakva sredstva.

U tim trenucima trebalo je zaštititi vrijednu Arheološku zbirku splitskoga Arheološkog muzeja u utvrdi *Gospina baterija*, koja je bila u cijelosti demontirana, a materijali preneseni na sigurno mjesto. Sklanjanje Zbirke bilo je nužno ako se zna kako su razarani drugi spomenici kulture po Hrvatskoj, ali

* Sadržajno ovaj se rad nastavlja na članak B. Kirigina, KIRIGIN 1999 b. U članku se daje pregled arheoloških istraživanja i dopuna bibliografiji otoka Visa i njegova arhipelaga u razdoblju od 1992. do 2003. Sva provedena istraživanja na spomenutom području donose se po lokalitetima kronološki, uz kraći opis rezultata istraživanja i literaturu u kojima su objavljena. Za istraživanja koja nisu objavljena informacije sam dobio usmeno od njihovih voditelja, dok vlastita donosim u nešto širem obliku, ali u preliminarnoj formi s opsežnom dokumentacijom. Od pokretnog materijala donosi se tek manji dio. Cjelovitija obrada tih istraživanja sa svim pokretnim materijalom dat će se naknadno.

i kako je pljačkana viška kulturna baština.¹ Arheološka zbirka ponovno je postavljena 1995. godine.

Čim su se otvorile mogućnosti, u kolovozu 1992. godine stručna ekipa s projekta *Hvar - arheologija mediteranskog predjela*, poslije *Projekta jadranski otoci*, otišla je u jednodnevni posjet Palagruži i obavila njezino rekognosciranje. Rezultati rekognosciranja bili su takvi da su već iduće godine provedena veća istraživanja.

Stručna ekipa navedenog projekta započela je 1992. godine sa sustavnim obilaskom Visa, te je gotovo utrostručila broj poznatih arheoloških lokaliteta.² Uskoro su, 1994. godine, uslijedila istraživanja i snimanja gradinskih objekata, te iskopavanje Krajicine špilje. Konzervatorski odjel iz Splita proveo je zaštitna istraživanja na trasi kanalizacije u Visu, crkvi sv. Silvestra na Biševu, sv. Jurja u Visu, dok stručnjaci splitskog Arheološkog muzeja istražuju 1997. godine na prostoru grada Isse, te crkava sv. Nikole u Dolu i sv. Marije u Poselju.

Kako se u razdoblju 1993. - 1996. godine za istraživanja na Visu nisu dobivala sredstva, B. Kirigin je 1996. god. izradio *Prijedlog za arheološko-konzervatorske, restauratorske i muzeološke radove na Visu za razdoblje 1997. - 2001.*, što je zapravo sažetak Elaborata iz 1990. godine.³ Nakon toga, sljedeće su godine dobivena sredstva kojima se započelo s uređivanjem, zaštitom i iskopavanjem jugozapadne isejske nekropole, termi i trijema.

Duga nastojanja splitskog Arheološkog muzeja da se otvori radno mjesto kustosa za Arheološku zbirku "Issa" urodila su plodom, pa je 1999. godine potpisani zaposlen na mjesto kustosa. Ovime je omogućena kontinuirana obradba materijala pohranjenog u depoima Zbirke u Visu, njegova sistematizacija i konzervacija. Od godine 2001. uspostavljen je kontinuitet u istraživanjima isejskih lokaliteta prvenstveno termalnog kompleksa i istočnog trakta zidina grada i arhitekture uz njih. Započeta je i izrada nove arhitektonske snimke isejskih ostataka, kako onih na kopnu, tako i onih pod morem, koja će biti završena 2004. godine, a bez koje ne bi bilo moguće provesti planirana istraživanja.

Snimke arhitekture koja se objavljuje u tekstu izradili su M. Popović, M. Čorić i pisac ovih redaka. Crteže su izradili B. Pender, T. Šalov i B. Bojić, a fotografije T. Seser, B. Kirigin i autor teksta. Svojim kolegama najsrdačnije zahvaljujem na njihovoj trudu. Na ovome mjestu izražavam zahvalnost i kolegi B. Kiriginu na savjetima koje mi je dao prigodom pisanja ovog rada.

¹ KIRIGIN 1992 a, 51-55; JURIŠIĆ 1994, 41.

² Rezultati tog pregleda terena biti će objavljeni u 2004., KIRIGIN Branko – VUJNOVIĆ Nikša – BURMAZ Josip – ČAČE Slobodan – GAFFNEY Vince – PODOBNIKAR Tomaz – STANČIĆ Zoran, *The Archaeological heritage of Šolta, Vis and the small Islands*, BAR IS Oxford 2004., u tisku. Arheološka rekognosciranja Visa započeli su D. Radić i prerano preminuli V. Biličić; KIRIGIN 1999 a, 156; KIRIGIN 1999 b, 429. Na inicijativu Arheološkog muzeja iz Splita Hrvatsko arheološko društvo postavilo je spomen ploču na grob kolege Biličića.

³ KIRIGIN 1999 b, 431.

Cilj istraživanja koja se već treću godinu uzastopno vode na termama i zidinama grada, jest u cijelosti istražiti te značajne lokalitete i zatim ih urediti u arheološke parkove, a uz liniju gradskih zidina urediti šetnice, što bi bio izvanredan način prezentacije lokaliteta kakav je Issa.

KRONOLOŠKI PREGLED ISTRAŽIVANJA

- 1992. Arhitektonska snimka dijelova isejske luke i sondiranje u njoj, uređenje i konzervacija zidova na termama, rekognosciranje otoka Visa, Palagruža
- 1993. Rekognosciranje otoka Visa, Palagruža
- 1994. Gradina Talež, Krajicina špilja, rekognosciranje otoka Visa, intenzivno rekognosciranje Gradine i Prirova, Palagruža, geodetska snimka brda Gradine u viškoj luci
- 1995. Zaštitna istraživanja na trasi kanalizacije
- 1996. Crkva sv Mihovila na Palagruži
- 1997. Trijem, uređenje jugozapadne nekropole i termi, crkva sv Silvestra na Biševu, crkva sv Marije u Poselju, crkva sv Nikole u Dolu
- 1998. Crkva sv Jurja u Visu
- 1999. Teatar, izložba *U susret Zavičajnom muzeju otoka Visa*
- 2000. Izložba *Palagruža - otok među zvijezdama - Diomedov otok*
- 2001. Terme, trijem, rimski grobovi na Bandirici,
- 2002. Terme, arhitektura uz istočne zidine grada, izložba amfora iz uvale Vela Svitnja, Palagruža
- 2003. Terme, arhitektura uz istočne zidine grada, arhitektonska snimka Isse, Palagruža

A) ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA

Istraživanja na Palagruži

Istraživanja na Palagruži, našem najudaljenijem otočju provodila su se 1992.-1994., 1996. i 2002.-2003. Započeli su ih stručnjaci okupljeni oko *Projekta Hvar - arheologija mediteranskog predjela*, poslije *Projekta jadranski otoci*. Voditelj istraživanja je B. Kirigin. Potaknuta su s ciljem da se pojasni uloga ovog otočja glede jadranske navigacije od prapovijesti do srednjeg vijeka. Rezultati istraživanja iznenadili su količinom i kakvoćom nalaza. Kirigin je

na temelju toga iznio novo tumačenje antičkih vrela glede lociranja Diomedova otoka. Ta otkrića snažno su odjeknula kod nas, ali i u svjetskim stručnim krugovima.

Arheološki ostatci pronađeni na ovom otočju sežu od starijeg neolita kroz sva prapovijesna razdoblja, do grčkog arhajskog, klasičnog i helenističkog razdoblja. Pronađen je i rimski ranocarski i kasnoantički materijal, iz čega je razvidno da je otočje Palagruže uistinu bilo jadranski most u svim navedenim razdobljima. O ovoj problematici u novije je vrijeme napisana iscrpna literatura koju na ovome mjestu ne bih prepričavao, već bih samo na nju uputio.⁴

Sv. Silvestar na Biševu

Crkva sv. Silvestra na Biševu prvi se put spominje godine 1050. Sagradio ju je svećenik Ivan Gaudijev Grlić, Splićanin, i predao je benediktincima sa Tremita, istodobno ušavši u njihov red.⁵ Za današnju crkvicu na Biševu, mislilo se da je sagrađena u 14. st.,⁶ no M. Katić na temelju provedenih arheoloških istraživanja i konzervacije na toj crkvi 1997. godine, pobija ta mišljenja.⁷ Prema njegovu mišljenju crkva koju je sagradio splitski svećenik sačuvana je gotovo do krova, a sondiranjem unutar crkve ispred apside, pronađen je grob za koji Katić misli da je pripadao splitskome svećeniku.⁸ Pored ovog pronađena su još dva groba, unutar kojih je bilo više ukopa, vjerojatno redovnika.

Katić navodi da su pronađeni i ostatci starokršćanske crkve, što bi ukazivalo na dugi obredni kontinuitet na ovome mjestu.

Gradina Talež na Visu

Gradina Talež jedna je od pet poznatih gradina na Visu. Nalazi se iznad uvale Taleška na južnim obroncima istoimenog brda. Središnji dio te padine obuhvaća plato od oko 5 hektara površine koja je sa zapadne i južne strane ograđena liticama. Na žalost veći dio zidova na ovoj gradini je obrušen ili uništen kasnijom vojnom gradnjom.

⁴ GAFFNEY 1993, 20-25; KAISER-KIRIGIN 1994, 65-71; FORENBAHER et alii 1994, 36-45; KIRIGIN-ČAČE 1998, 63-110; COLONNA 1998, 365-378; PARKER 1999, 1-3; HORDEN-PURCELL 2000, 388, 442; SHAFTON 2001, 7-42; JOHNSTON 2000/2001, 25-28; KIRIGIN-KATUNARIĆ 2002, 297-324; KIRIGIN B., Palagruža godine 2002. Preliminarni izvještaj s arheoloških iskopavanja, OA u tisku.

⁵ FISKOVIĆ C., Spomenici otoka Visa od IX do XIX stoljeća, PPUD 17, Split 1968., 150. Noviji rad o povijesti ove crkve, MARDEŠIĆ 2001, 22-36.

⁶ Isto

⁷ KATIĆ 1997, 12-13.

⁸ Isto 1997, 12.

Arheološki pregled terena i sondažna iskopavanja koja su provedena u okviru *Projekta jadranski otoci*, 1994. godine, rezultirala su značajnim otkrićima. Pronađena je velika količina pretpovijesne keramike, nekoliko desetaka tisuća predmeta, te znatna količina grčke keramike, koja se može datirati od 6. do 4. st. pr. Kr.⁹ Prema pronađenom materijalu vidljivo je da je lokalno stanovništvo trgovalo s Grcima.

Na suprotnoj strani udoline iznad koje se diže gradina, nalazi se Vela gomila, najveća pretpovijesna gomila na otoku. Na njezinoj površini nađeni su ulomci prapovijesne, grčke i rimske keramike, što upućuje na obrednu važnost ovog mjesta tijekom stoljeća.

Gradina Talež bila je najznačajnije pretpovijesno naselje u 5. st. pr. Kr., pa je na neki način možemo smatrati prethodnicom Isse. Obidene su i druge gradine, gdje su obavljena manja sondiranja i napravljeni tlocrti.

Krajicina špilja

Krajicina špilja nalazi se u blizini sela Okjucna, na sjevernoj strani otoka Visa. Leži na okomitoj litici oko 60 m iznad mora. Otvor ulaza visok je više od dva metra, a širok oko tri metra, dimenzije ulaznog prostora iznose otprilike 10x14 m.

Špilja se sastoji od pet dvorana i kanala koji ih povezuju, ukupne je dužine 60 m.

Prvo istraživanje proveo je D. Radić pronašavši ulomke brončanodobne keramike.¹⁰

Istraživanja manjeg opsega proveli su 1994. god. N. Vujnović i T. Kaiser. Sondom koja je postavljena u prednjem dijelu špilje, utvrdilo se da nakon izmiješanih gornjih naslaga slijedi intaktni brončanodobni sloj unutar kojeg su pronađene zdjele širokog zaravnjenog oboda s tunelastim ručkama. Materijal pokazuje da je špilja bila povremeno posjećivana tijekom cijeloga brončanog doba.

Ispod ovog je za sada nedatirani sloj s dosta ostataka ugljena i ljusaka morskih i kopnenih mekušaca.

Na drugim mjestima u špilji pronađeni su i ulomci neolitičke, eneolitičke i željeznodobne keramike. Nalazi kremenih oruđa i životinjskih kostiju veoma

⁹ Kraća izvješća o ovim radovima, FORENBAHER et alii 1994, 28-35; GAFFNEY 1994, 14-20; KIRIGIN 1998 a, 25-26; KIRIGIN 1999 a, 157-158; GAFFNEY et alii 2002, 36-38.

¹⁰ RADIĆ D., Novi prethistorijski lokalitet na otoku Visu, OHAD 18/1, Zagreb 1986., 20-21.

su rijetki, pa istraživači pretpostavljaju da špilja nije služila kao trajnije stanište, već samo za kraće boravke, te da je možda služila i u ritualne svrhe.¹¹

Ipak treba reći da je istražen dio odveć malen da bi se donijeli konačni zaključci.

Crkva sv. Nikole u Dolu i sv. Marije u Poselju

Istraživanja uz ove dvije crkve provedena su u rujnu 1997. godine pod vodstvom A. Piteše iz Arheološkog muzeja u Splitu. Provedena su sa ciljem da se utvrdi postoji li ranosrednjovjekovna faza ovih crkava i da se donekle rasvijetli razdoblje ranoga srednjeg vijeka na otoku Visu, koje je za sada velika nepoznanica.¹² Sondiranjima ranosrednjovjekovni sloj nije utvrđen, pa preostaje da se istraživanja na ovim lokalitetima, i na drugima koji u tom smislu obećavaju, nastave.

Crkva *sv. Nikole* nalazi se u Dolu, zapadno od grada Visa, uz plodna polja gdje su rekognosciranjem utvrđeni i ostatci vila rustika.

Crkva je orijentirana istok-zapad, s blagim otklonom prema jugu, građena je u kasnogotičkom slogu 15. st., a na njoj se uočava nekoliko faza gradnje. Jednobrodna je građevina izduženog pravokutnog oblika i četvrtaste apside. Prvobitno je bila duga 5,17 m, a produljena je vjerojatno u 17. st., kada se ruši staro pročelje i podiže novo, u koje se ugrađuju dijelovi staroga: nadvratnik, gotički križ i rozeta. S južne strane podignuta je kuća s krovom na jednu vodu.¹³

Istraživanja su bila koncentrirana uz sjeverni i zapadni dio crkve. Ukupno je postavljeno pet sondi unutar kojih je pronađen uglavnom kasnosrednjovjekovni keramički materijal, nešto bronce, te novac iz 15.–17. st. Pronađena su tri gipsana kipa, koji su nakon micanja iz crkve zakopani u zemlju. Kipovi koji prikazuju sv. Petra, sv. Lovru i sv. Nikolu dosta su oštećeni, svima nedostaju šake. Sačuvana je samo ruka sv. Petra u kojoj drži knjigu.

Sjeverni zid produljenog dijela crkve razlikuje se od ostalih zidova crkve i po svojoj strukturi mogao bi biti antički. Čini se da se cijela nadogradnja crkve naslonila i iskoristila stariju arhitekturu na ovom mjestu.

Crkva *sv. Marije* u Velom Selu, današnjem Poselju, jednobrodna je građevina, nekoliko puta obnavljana i tri puta produživana. Najstariji je istočni dio crkve, danas u funkciji sakristije. Sa sjeverne strane uz crkvu je podignuta jednobrodna kasnogotička crkvica sv. Margarite, s četvrtastom apsidom.¹⁴

¹¹ KAISER-VUJNOVIĆ 1995, 30-34; KIRIGIN 1998 a, 26-27.

¹² Sve podatke i izvješće o istraživanjima uz crkve sv. Marije i sv. Nikole dao mi je Ante Piteša, na čemu mu srdačno zahvaljujem. O problematici srednjeg vijeka na Visu, BUŠKARIOL 2000, 233-253.

¹³ FISKOVIĆ o. c. (5), 111.

¹⁴ FISKOVIĆ o. c. (5), 95-96.

Pitešina sondiranja uz crkvu sv. Marije provedena su uz južni zid crkve, na spoju najstarijega dijela crkve i produljenog zapadnog dijela. Unutar sonde pronađena je zidana grobnica orijentirana istok zapad. Bočne stijenske grobnice bile su ožbukane, zapadni rub je zatvarala kamena ploča s latinskim natpisom. Grobnica je bila otvarana, poslužila je kao kosturnica: u gornjem dijelu kosti su bile razbacane, a u donjem su bile nedirnutе. Kao grobni prilog pronađene su naušnice, te novac, koji grobnicu datiraju u 15. st.

Za ovu crkvu C. Fisković piše da se spominje u XIV. st., navodeći da se neki vinograd nalazi “u Velom polju na mjestu zvanom Pod Stomorsko berdo.”¹⁵

Toponim *Stomorsko bardo* je pokazatelj da se na tom mjestu ili u njegovoj blizini može očekivati i nalaz starokršćanske crkve, jer se ovakvi toponimi obično vezuju uz starokršćanske sakralne objekte. Višani, naime, blagdan Vele Gospe koji proslavljaju u ovoj crkvi nazivaju *Stomorina*, što je vrlo staro ime za ovaj veliki blagdan, a potvrđeno je i na Pagu.¹⁶ Ovo je i najstarije marijansko svetište na otoku, čiji se kult raširio i po susjednim otocima. Ti toponimi se tvore od romanskog pridjeva *san(c)tu* + svetačko ime i razmješteni su uglavnom duž cijele hrvatske obale,¹⁷ a potvrđeni su u čitavom nizu primjera.¹⁸

Istraživanjima nije utvrđena nikakva arhitektura ni pokretni materijal koji bi se vezivao uz starokršćansko razdoblje, što bismo, sudeći po toponimu i nazivu samog blagdana, mogli očekivati, no treba napomenuti da je opseg istraživanja bio malen i da cijeli ovaj prostor zahtijeva sustavno istraživanje.

Sv. Juraj u Visu

Crkvice sv. Jurja smještena je na samom početku malenog poluotoka koji se nalazi na ulazu u duboku uvalu, koja je po njoj nazvana *Lukom sv. Jurja*.

¹⁵ FISKOVIĆ o. c. (5), 92. O crkvi Sv Marije od Velog Sela vidi, MARDEŠIĆ 2001, 55-77. Prema informaciji Don Vojka Mardešića brdo koje se nalazi na jugozapadnom rubu Velog polja također se naziva *Stomorsko bardo*.

¹⁶ ŠIMUNOVIĆ P., Istočnojadranska toponimija, Split 1986., bilj. 98. Putanec navodi da je naziv blagdana *Stomorina* jedan od najstarijih koje su Hrvati upoznali u prvom dodiru s kršćanstvom. Smatra se onomastikom 7-9 st. PUTANEC V., Refleksi starodalmatoromanskog pridjeva *sanctus* u onomastici obalne Hrvatske, Slovo 13, Zagreb 1963., 152-155.

¹⁷ ŠIMUNOVIĆ P., Sakralni toponimi sa sut + svetačko ime u razdoblju kasne antike do predromanike, FOC 5, Zagreb 1996., 39-40.

¹⁸ Stomorska (Šolta), Stomorija (Kaštela), Stomorica (Pag, Zadar), Stomorini lazi (Olib), Stomorinje polje (Novi Vinodolski), i čitav niz drugih primjera. Ovakvih toponima ima i u unutrašnjosti ali tek sporadično, na primjer u Lici, ili Stomorija kod Sarajeva, vidi PUTANEC o. c. (16); ŠIMUNOVIĆ o. c. (16), (17), i literatura koja se u njima navodi.

Ova drevna crkvice nalazila se dugi niz godina unutar žice vojarne i služila je kao vojno skladište. Tijekom tog razdoblja prilično je devastirana, pa su okoliš oko nje, zidovi pustinjačkog samostana, kao i njihovo groblje gotovo u potpunosti uništeni, a od apside nije bilo nikakva traga. Nakon odlaska JNA s Visa, otvorila se mogućnost temeljite konzervacije i manjeg arheološkog istraživanja unutar i uokolo crkvice.¹⁹ Radovi, koje su vodili D. Čerina i I. Vojnović iz Konzervatorskog odjela u Splitu, započeli su 1998. godine sa sondiranjem na mjestu gdje se nalazila apside, te unutar i uz vanjsko sjeverno lice crkve. Istraživanjima su pronađeni temeljni ostatci apside, po kojima se vidjelo da je bila polukružnog oblika, a oko nje su se nalazili grobovi. Sondiranjima je ukupno pronađeno dvanaest grobova, koji su u većoj ili manjoj mjeri bili devastirani gradnjom trase za vagonete kojima su se prevozila torpeda iz obližnjih ukopa u brdu. Arhitekturu grobova čine nepravilno obrađene kamene ploče okomito postavljene, s kamenim poklopcima iz nekoliko dijelova. U nekim grobovima ima po nekoliko pokojnika, uglavnom su bez ikakvih priloga i oni vjerojatno pripadaju pustinjacima koji su ovdje boravili. Iznimka je grob u kojem je pronađen par običnih karičica, te brončani mletački novac iz sredine 14. st.

Istraživanjima u unutrašnjosti crkve otkrivene su bočne niše; u sjevernom zidu su tri, a u južnom je sačuvana samo ona najistočnija, dok su druge dvije uništene otvaranjem bočnih vrata.²⁰ Ovi zidovi s bočnim nišama i završetkom s polukružnom apsidom čine ostatke romaničke crkve, koja je - prema mišljenju autora istraživanja - nastala preinakom prvobitnoga starokršćanskog objekta. Od ostataka tog starokršćanskog sakralnog prostora autori navode zidove na koje su priljubljeni zidovi raščlanjeni bočnim nišama, što je česta pojava na našim ranosrednjovjekovnim lokalitetima, te dva uska prozora ugrađena na južnom zidu crkve i ispod trijumfalnog luka.²¹ U tijeku istraživanja pronađena je jedna starokršćanska svjetiljka, te kamen uzidan u sjeverno pročelje crkve na kojem se prema istraživačima nazire donji dio haste križa. Premda je donja hasta križa veoma upitna,²² ipak ostaje uvjerljivom pretpostavka da je prvotni objekt na ovom prostoru bio starokršćanski. To mogu potkrijepiti još jednim zapažanjem. Naime, na prostoru viške uvale nalazi se veliki broj toponima nastalih od imena titulara crkvice sv. Jurja. Tako se sama uvala zove *Luka sv. Jurja*, poluotok na kojemu je crkvice naziva se *Sv. Juraj*, brdo iznad poluotoka zove se *Jurjevo brdo*, nebeski zaštitnik grada Visa je Sv. Juraj, izvorno ime

¹⁹ VOJNOVIĆ 1999, 6.

²⁰ Isto, 8.

²¹ Isto, 8-9.

²² Trag u kamenu koji voditelji istraživanja navode kao osatak donje haste križa, teško je prihvatiti sa sigurnošću jer je veoma loše očuvan. Taj trag bi mogao biti i djelo prirode.

otočiću Host na ulazu u samu luku je također *Sv. Juraj*.²³ Ovako veliki broj toponima iniciranih imenom patrona crkvice, za koju se smatra da je najstarija u viškoj uvali,²⁴ nastao je vjerojatno stoga što je viški puk prema crkvisi gajio posebno štovanje zbog njezine drevnosti. Treba spomenuti i da je sam titular sv. Juraj starokršćanski, a Cvito Fisković poluotok na kojem se nalazi crkvisica naziva *Sučuraj*. Iako se ovaj toponim izgubio i danas ga najstariji Višani ne pamte, vjerojatno ga je Fisković čuo sredinom prošlog stoljeća ili čak ranije od tadašnjih starih Višana.²⁵ Ovakvi toponimi se na našoj obali često nalaze upravo na starokršćanskim lokalitetima.²⁶ Prema tome, ovo bi mogli biti prvi ostatci jedne starokršćanske crkve u gradu Visu.

Najstariji predmeti pronađeni ovim istraživanjima su ulomci reljefnog helenističkog kratera, pronađenog u jednoj pravilno klesanoj četvrtastoj udubini u živcu, koja se nalazi ispod temelja sjevernog zida crkve. Ovog trenutka nije moguće ništa konkretno reći o tim nalazima.²⁷

Teatar

Prigodom izvođenja radova na adaptaciji soba samostana sv. Jerolima na Prirovu, što je tijekom 1999. godine provedeno pod nadzorom splitskoga Konzervatorskog odjela, izvršena su istraživanja u prostoru samostanskog vrta, te u stražnjem dijelu vrta, koji se nalazi iza zidova teatra. Istraživanja je vodio M. Katić.

Sondiranjem u južnom vrtu na mjestu gdje je po prilici bio spoj orkestre i gledališta, pronađeno je dosta mramornih ulomaka, kapitela, mozaičnih kockica u nekoliko boja, te nekoliko tesera kao ulaznica za teatar. Od arhitekture pronađeni su dijelovi orkestre, rubni dio gledališta, ulazi koji su naknadno pregrađivani, te dijelovi pozornice. Istraživanja nisu objavljena, osim kraćeg izvješća u lokalnom tisku.²⁸

²³ Ime Host otočić je dobio po komodoru Wiliamu Hosteu, časniku i zapovjedniku engleske mornarice na Jadranu, koji se istaknuo za engleskih sukoba s Francuzima u vodama otoka Visa. Međutim na starim zemljovidima vidljivo je da je izvorno ime ovom otočiću bilo Sv. Juraj. Vidi Coronelieve zemljovide otoka Visa iz 1688. i 1696. godine, KOZLIČIĆ M., Kartografski spomenici hrvatskog Jadrana. Izbor karata, planova i veduta do kraja 17. st., Zagreb 1995., 233, K-215; 245, K-220; 267, K-260, i zemljovid od J.N. Belina iz 1771., KOZLIČIĆ M. - LOZIĆ V., Starije zemljopisne karte u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu, Split 1994., 50.

²⁴ FISKOVIĆ o. c. (5), 97.

²⁵ FISKOVIĆ o. c. (5), 174.

²⁶ Vidi rad ŠIMUNOVIĆ o. c. (17), 39-62.

²⁷ Koristim se prigodom da za date podatke o ovim istraživanjima zahvalim kolegici Dubravki Čerini. Cjelovita obrada istraživanja biti će uskoro objavljena.

²⁸ Slobodna Dalmacija 26. 10. 1999.

Ovdje vrijedi spomenuti i reljef kamene obrazine, koji je uzidan u vanjsko lice lijevog zida na ulazu u samostanski kompleks (*sl. 2*). Uočen je i u literaturi je poznat odavno.²⁹ Reljef predstavlja žensku kazališnu obrazinu tragičnog izraza kojoj s lijeve strane pada sačuvana pletenica do visine usta, dok desna nedostaje kao i dio kose s desne strane iznad čela. Sačuvani ostatci kose iznad čela visoko su uzdignuti (*onkos*). Tim uzdignutim nastavkom kose iznad čela postizalo se to da se glumac činio većim. Obrve su jako izbočene, oči su bademasta oblika i prenaglašene. U desnom se jasno vidi kružni otisak šarenice. Lijevo oko je nešto lošije očuvano. Obrazi su mesnati i ispod očiju zadebljani. Nos je otučen, a usta savijena prema dolje daju liku tužan izraz. Reljef je izrađen od vapnenca i prilično je oštećen. Rad je izrazito provincijski, vjerojatno iz 2. st. Dimenzije kamene maske su 34x18 cm.³⁰

Jugozapadna isejska nekropola

Rimski grobovi na Bandirici

Bandirica je brdo koje zatvara duboku višku uvalu sa zapadne strane. Na njezinim padinama izgrađen je jugoistočni predio grada Visa, Mala banda. Na ovom prostoru nekoć se protezalo helenističko i poslije rimsko groblje, a njezinim padinama sasvim je sigurno prolazila i cesta koja je vodila u antički grad.

Prigodom gradnje privatne kuće na vidjelo su izašli grobovi u amforama, pa je gradnja obustavljena (*sl. 1, br. 1*). Istraženo je 14 grobova, s time da je vlasnik zemljišta prigodom iskopa temelja uništio 4–5 grobova. Pokojnici su ukapani u amfore,³¹ pod crjepove, u drvene sanduke i direktno u zemlju. Svi su bez priloga, osim jednoga, kojemu je kao prilog postavljena svjetiljka.

²⁹ Njegovu snimku načinio je još E. Dyggve, KIRIGIN 1999 b, 420; KIRIGIN B. - MARIN E., Arheološki vodič po srednjoj Dalmaciji, Split 1989., 183; OREB M., Moj mali samostan. Samostan Sv. Jere Vis, Prirovo, Split 1971., 37.

³⁰ U splitskom Arheološkom muzeju čuva se malena teatarska maska izrađena od kosti, koja svojim izgledom veoma podsjeća na opisanu kamenu masku, KIRIGIN B., Antički teatar na tlu Jugoslavije, Novi Sad 1979., 169., kat. br. 238.; ČARGO 2003 c, 115. Maska predstavlja žensku osobu s onkosom i pletenicama; razlikuje se od kamene po tome što lik na koštanoj ima nešto otvorenija usta. Za koštanu masku se u knjizi inventara navodi da je s nepoznata nalazišta, a u nju je uvedena pod brojem K 1259, odmah iza koštane tesere koja je pronađena na Visu. Pomnijim pregledom kosti, dobiva se dojam da su i tesera i maska izrađene od istog komada sirovine, pa je možda ova maska u splitski Arheološki muzej dospjela s Visa. Kamena maska je mogla poslužiti kao uzor pri izradi koštane. Premda se ova pretpostavka teško može dokazati, sličnost dviju maski, njihovo uvođenje u knjigu inventara jedno za drugim, te slična struktura sirovine, navodi nas na pomisao da takva mogućnost nije isključena.

³¹ Ovo su prvi arheološki istraženi ukopi u amforama na Visu.

Ispod grobova, na stijeni, pronađeni su ostatci nekoliko fragmentarno sačuvanih zidova, zidanih u suho ili na nekim mjestima vezanih smjesom veoma sličnoj glini (*sl. 4*). Zidovi se spajaju pod pravim kutom.

U zemlji između grobova i nad samom živom stijenom pronađeno je mnoštvo keramičkog materijala, jedna fibula tipa Jezerine (1. st. pr. Kr. - 10. g. posl. Kr.), udica i nekoliko primjeraka novca. Keramički materijal je prilično izmiješan, i pojedini ulomci se mogu datirati u razdoblje od 2. st. pr. Kr. do 2. st. posl. Kr. Od ostalih ulomaka mogu se spomenuti i mnogobrojni keramički ostatci košnica te više od dvadeset različitih oboda velikih žara ($\pi\upsilon\theta\omicron\varsigma$, *dolium*).³²

Posebno su zanimljiviji nalazi ulomaka keramičkih kalupa; pet za izradu reljefne helenističke keramike, pečatnjak u obliku zeca i donji dio kalupa za izradu svjetiljki helenističkog oblika. Nalazi upućuju na zaključak da se na ovome mjestu ili u njegovoj neposrednoj blizini nalazila lončarska radionica, što snažno potvrđuje Issu kao jedno od središta za izradu različitih keramičkih oblika u helenističkom razdoblju.³³

Helenistički i rimski grobovi na Martvilu

Od studenog 1996. do travnja 1997. godine u Visu su se obavljali zaštitni radovi na postavljanju kabela mreže i kanalizacijskih cijevi od crkve Svetog Duha do hotela Issa. Jedan dio tog pravca prošao je preko helenističke nekropole na Martvilu. U tim radovima pronađena su tri groba iz helenističkog razdoblja, a jedan od njih naknadno je korišten u ranocarskom razdoblju. Unutar tog groba pronađen je veći broj keramičkih i kamenih urni, desetak svjetiljki, staklenih

³² Ovdje ne ulazimo u detaljan opis situacije i materijala već samo dajemo sažeti opis, dok će cjelovita obrada ove spasilačke akcije biti uskoro objavljena.

³³ Do sada su iz Isse bila poznata dva ulomka kalupa za izradu keramike; dno kalupa za izradu reljefnih helenističkih zdjelica i ulomak za izradu pečatnih svjetiljki. Oba su pronađena na Martvilu, koje je od ovdje opisanih grobova na padinama Bandirice udaljeno pedesetak metara, KIRIGIN B., Issa, otok Vis u helenističko doba, (katalog izložbe), Split 1983., 11, kat. br. 33.; KIRIGIN B. - MARIN E., Issa '80. Preliminarni izvještaj sa zaštitnih arheoloških iskopavanja helenističke nekropole Martvilo u Visu. Novi i neobjelodanjeni natpisi iz Visa, VAHD 78, Split 1985., 52. Isti rad je objavljen i na engleskom jeziku, KIRIGIN B. - MARIN E., Excavations at Issa. Island of Vis (YU) 1980., A Preliminary Report, Studi di antichità 5, Lecce 1988., 129-147.

Pregledom terena koji se nalazi iznad mjesta na kojem je Abramić pronašao peć za keramiku (sjeverozapadno od rimske cisterne na Martvilu), pronašao sam mnoštvo ulomaka deformirane keramike koji su takav oblik dobili usljed predugog pećenja na visokim temperaturama, pa su bili odbačeni. Na nalaze ovakvih ulomaka, nešto južnije od ovog mjesta, upozorio je i Kirigin, KIRIGIN - MARIN o. c., 54. Ovi nalazi su još jedan pokazatelj keramičke proizvodnje u Issi.

balzamarija i drugog materijala, te jedna antropomorfna posuda s prikazom Silena-Besa.³⁴ U ukopu za kanalizacijsku cijev pronađeno je i nekoliko kamenih fragmenata, od kojih je svakako najzanimljiviji nadvratnik s latinskim natpisom monumentalnih dimenzija.³⁵

U 2000. g. nastavljeni su radovi na jugozapadnoj isejskoj nekropoli s ciljem da se ona uredi u arheološki park. Radovi na uređenju započeli su 1997. god., kada su u konzervatorskoj radionici splitskog Arheološkog muzeja izrađene kopije pet helenističkih stela, a na samom terenu je izrađen obrub za šetnicu po lokalitetu i nastavljeno je s konzervacijom kamenih grobnica. Postavljene su klupe za odmor, te koševi za smeće. Radovi na završetku uređenja nekropole u arheološki park još nisu završeni.³⁶

Tijekom čišćenja pristupnog puta do sačuvanog dijela nekropole pronađen je lijevi akroterij helenističke stele (*sl. 3 a - b*). Ulomak je sačuvan u veličini 10,0 x 7,0 cm, sačuvane su prednja i lijeva bočna strana, koje su fino zaglađene. Na tim ravnim plohamo nalaze se dvije vodoravne plitko urezane linije, a na prednjoj strani pored njih su i dvije kose, urezane pod oštrim kutom. Pretpostavljena debljina stele je 7,5-8,0 cm. Zabatni dio stele s akroterijima u odnosu na natpisno polje stele izlazi iz njegove ravnine 1,2 cm.

Stela je bila manjih dimenzija, s dva mala akroterija; takav je tip otprije poznat na jugozapadnoj nekropoli.³⁷

Terme

Isejske terme sagrađene su u južnom dijelu grada udaljene od mora četrdesetak metara. Dominirale su gradskom vizurom promatranom s mora zajedno s kazalištem smještenim na Prirovu, te trijemom koji se nalazio s istočne strane termi. Ovaj kompleks se pod vodstvom B. Kirigina započeo uređivati u arheološki park 1992. god., kada je bio potpuno očišćen, a zapadni zid tzv. prostorije G je konzerviran i djelomično rekonstruiran pod vodstvom

³⁴ KATIĆ 2002, 101.

³⁵ Natpis je neobjavljen, a istraživanja tek u manjoj mjeri, KATIĆ 2002, 101-107. Kameni fragmenti pronađeni ovim radovima nalaze se u Arheološkoj zbirci Issa u Visu, dok se svi nalazi iz grobnica nalaze u Konzervatorskom odjelu u Splitu.

³⁶ Radovi su morali biti prekinuti, jer ih je u međuvremenu vlasnica zemljišta zabranila. Ova pat situacija trebala se riješiti zamjenom zemljišta nakon postignutog dogovora između Poglavarstva Grada Visa, vlasnice zemljišta i kustosa Zbirke Issa, međutim do sada Poglavarstvo Grada Visa nije poštovalo dogovor.

³⁷ Slična stela pronađena je na jugoistočnoj nekropoli, KIRIGIN B. - MARIN E. o. c. (33), 63., vidi i druge primjere u ovom radu.

B. Pendera, voditelja konzervatorske radionice iz splitskog Arheološkog muzeja. Paralelno s uređivanjem nekropole na Martvilu 1997. god. nastavilo se uređivati i kompleks rimskih termi. Kako su terme bile prilično zapuštene, provedena je temeljita kosidba trave, lokalitet je očišćen i ograđen, te je postavljena višejezična info-ploča. Od godine 2001. godine na termama se nastavilo s istraživanjima koja kontinuirano traju do 2003., a namjera je da se nastave do konačnog završetka istraživanja i uređenja spomenika u arheološki park. Terme su ponovno temeljito očišćene od raslinja i smeća i postavljena je nova info-ploča.

Prvo sondiranje napravljeno je u istočnom dijelu kompleksa, u takozvanoj prostoriji E, poznatijoj po mozaiku na kojem se nalaze četiri modra dupina. Mozaik je bio prilično oštećen i podriven vegetacijom koja se zavukla ispod žbukane podloge i samih mozaičnih tesera, te se pristupilo konzervaciji, koju su obavili djelatnici Hrvatskoga restauratorskog zavoda – Odjela Split.³⁸

Podignut je dio mozaičnog tapeta veličine 20 metara četvornih, čija je konzervacija obavljena u prostorima Arheološke zbirke "Issa"- Područne zbirke Arheološkog muzeja – Split. Nakon završenih konzervatorskih radova, mozaik je vraćen na svoje izvorno mjesto.

Situacija koja je nastala nakon podizanja mozaika iskorištena je za sondiranje u istočnom dijelu prostorije uz unutarnje lice zida na kojem je ulazni prag (*sl. 6, 7 a-b*).³⁹ U sondi 1,0 x 5,2 m na dubini od oko 0,5 m pronađeni su ostatci podnice koja je stradala gorenjem (*sl. 5*). Pronađen je i jedan zid, bez temeljnog dijela, sačuvan u dva reda kamena, koji se proteže u smjeru istok - zapad. Teško je utvrditi namjenu ove prostorije, za koju smijemo pretpostaviti da je, kako to sugeriraju ostatci žbukane podnice, stradala u požaru. No njezinu izvornu funkciju za sada nije moguće odrediti.

Na dnu sonde, po sredini, na živcu, pronađeno je nekoliko većih kamena, koji su nekoć možda bili dijelom nekog zida, no uzorak je odveć mali da bi se donosili čvršći zaključci.

Iste godine istraživanja su se nastavila i na zapadnom dijelu lokaliteta koji do sada nije bio istraživan.⁴⁰ Arheološki radovi bili su usmjereni na dio

³⁸ Preliminarni osvrt na istraživanje i pojednostavnjeni opis stratigrafske slike vidi, ČARGO-MATULIĆ-BOROVAC 2001, 23-24.

³⁹ Isto, 15-24.

⁴⁰ U istraživanjima su uz potpisanog sudjelovali iz Arheološkog muzeja- Split arheologinja Jagoda Mardešić (2001.-2002.), arhitekt Mario Čorić (2001.-2003.) i konzervator Borko Vješnica. Od arheologa vanjskih suradnika sudjelovali su Ivana Milošević (2001.), Tea Katunarić (2001.-2002.), Tomislav Fabijanić s Filozofskog fakulteta u Zadru (2002.), Vedran Katavić (2002.), Vesna Milošević (2003.), te konzervatorica Biljana Bojić iz Gradskog muzeja Umaga (2001.-2002.). Od studenata arheologije sudjelovali su, Branka Milošević (2003.), Vedran Barbarić (2003.), Dinko Tresić-Pavičić (2003.) i Goran Šobota (2003.).

termalnog kompleksa koji je bio pod zemljom (sl. 8). Ovaj dio termi je u svojim pojedinim dijelovima bio sačuvan u visini do tri metra, no za vrijeme 2. svjetskog rata, ti zidovi su porušeni, čitav teren je nasut i poravnat, te su na tom mjestu napravljene radionice za popravak borbenih vozila i sl.⁴¹ Ovim istraživanjima našli smo ostatke tih porušениh zidova koji su u velikim komadima padali na keramičko popločanje termi.

Istraživanjima je bio obuhvaćen južni i zapadni zid ovog kompleksa, te dio sjevernog dijela i nekoliko metara unutar tih zidova.

Južni zid je zidan u pravilnim redovima od četvrtastog kamenja. Sačuvan je u dva reda, a u jugozapadnom dijelu nema sačuvano lice, već samo ispunu.

Zapadni zid je mnogo bolje sačuvan od južnog. Njega nahodimo u visini od 0,6 m. Raščlanjen je s dvjema četvrtastim nišama i između njih jednom polukružnom. Cijeli prostor unutar zida popločan je tegulama na kojima su ponegdje sačuvani stupići (*pillae*), djelovi hipokausta, sustava za zagrijavanje prostorija. Na keramičkom popločanju mjestimice su se nalazile veće količine smrvljene žbuke pomiješane s mnoštvom mozaičnih kockica, komada mramornih ploča i ostataka tubula i štukatura. Uočava se nedostatak gornjeg reda tegula koje su nalijegale na keramičke stupiće (*pillae*), i pridržavale slojeve žbuke koje su sačinjavale podnicu na kojoj je bio mozaik. Vidljivo je da se podnica probijala kako bi se tegule izvuklo i iskoristilo pri nekim kasnijim gradnjama. Na ovome mjestu pronađen je i recentni suhozid čiji su graditelji njegovim temeljenjem uništili i donji red tegula. Najveći broj mozaičnih kockica je bijele boje, te manji broj crne. Kako su do sada svi sačuvani mozaični tapeti na termama crno-bijeli s geometrijskim ukrasom, osim onog s prikazom dupina koji su izrađeni od modrih kockica, ove kockice sugeriraju da je i u ovoj prostoriji, za koju pretpostavljamo da je bila tepidarij, pod bio također pokriven crno-bijelim mozaikom s geometrijskim ukrasom.

Uspoređujući ove arhitektonske ostatke zapadnog dijela termi s onima na istočnom dijelu, vidimo veliku podudarnost. Prostorija čiji je zapadni zid definiran, ima istu raščlanjenost kao i prostorija koju je Gabričević na svom planu označio sa G. Već sada možemo vidjeti da će buduća istraživanja zapadnog dijela pokazati veoma sličan raspored prostorija s onima na istočnom dijelu. Ova prostorija vjerojatno predstavlja tepidarij jer je direktno naslonjena na peć (*praefurnium*) i s njom kanalom povezana.

⁴¹ KIRIGIN 1999 b, 420, bilj. 38. U tijeku istraživanja pronašli smo popločanja i zidove koji su bili dijelovi tada građenih vojnih objekata. Također pronađeni su i dijelovi antičkih zidova rušenih u to vrijeme.

Peć je otkrivena sa sjeverne strane, u kampanji 2002. godine, i nije u cijelosti definirana; sačuvana je samo u najdonjem redu kamenja, no dovoljno da joj se može odrediti blago nepravilni pravokutni oblik. U ovom dijelu otkopane su veće naslage sivo-crne zemlje, koja je takvu boju poprimila zbog taloženja pepela iz prefurnija.

Na ovome mjestu istraživao je i don Apolonije Zanella godine 1895.; on daje tlocrtnu situaciju i na mjestu peći iscertava isprekidanom linijom objekt kružnog oblika.⁴² Nije jasno što je on tada otkrio, i je li uopće došao do temeljnog dijela peći. Je li njegov kružni oblik ostatak kupole peći koja je poslije propala, a čije ostatke mi nismo pronašli,⁴³ ili tek njegova pretpostavka izgleda građevine koju on tada nije u cijelosti iskopao?

Istraženi zidovi su na pojedinim mjestima ostali sačuvani u visini od nešto iznad jednog metra, što je velika očuvanost ako se zna da je lokalitet praktično u samom gradu, da je godinama služio kao izvor obrađenog kamena lokalnom stanovništvu, te da je četrdesetih godina i rušen.

Tijekom radova izvršena je konzervacija svih sačuvanih dijelova zidne žbuke, a konzervacija mozaika je u tijeku.

Od sitnog materijala pretežu keramički ulomci kao što su dijelovi suspenzura, tubula i amfora. Pronađeni su i primjerci rimskoga novca, keramičke svjetiljke, koštane ukosnice, udice i nekoliko ulomaka mramornih oplata kojima su pojedini zidovi u termama bili obloženi.

U sklopu s ovim istraživanjima očišćen je i zid sa zapadne strane istraživanog dijela termi, sačuvan u dužini od deset metara (*sl. 1, br. 2*). Nalazi se između termalnih ostataka na Martvilu i termi ovdje opisanih, no ovog trenutka još se ne može reći je li on povezivao te dijelove u jedinstvenu arhitektonsku cjelinu, ili je pak bio dio zasebne građevine (*sl. 9 a-c*).

Gabričević za njega navodi da je imao potpornu funkciju i da se nalazi u idealnom pravcu sa zidom trijema. Zid s južne strane ima četiri istake koje su ostatci zidova što su se s njim spajali. Krajnji izlaze iz plohe zida, 42 cm zapadni i 153 cm istočni, dok su dva unutarnja prilično oštećena. Razmak između prva dva je 2,34 m, a između drugog i trećeg, te trećeg i četvrtog 2,30 m. Debljina zidova varira od 72 cm do 60 cm. Zid je sačuvan na najvišem dijelu 2,6 m, no njegovo vanjsko lice samo je djelomično sačuvano. U gornjem dijelu zida sačuvana je samo ispuna. Gabričević je mišljenja da cijeli taj dio arhitekture

⁴² Vidi tlocrt Zanellinih istraživanja, objavljeno u KIRIGIN 1999 b, 416, 454, sl. 5.

⁴³ Na ovome mjestu vojska je deponirala odbačene metalne dijelove ratnih zrakoplova, dijelove borbenih vozila, bodljikavu žicu, a nisu bili rijetki ni nalazi streljiva.

treba povezati s izgubljenim posvetnim dvojezičnim natpisom u kojem se spominje bog Merkur,⁴⁴ pa shodno tome on ovaj dio drži tržnicom.⁴⁵

Za natpis Ljubić navodi da je pronađen nedaleko od termi i gradskih zidina na zemljištu Dojmijevih.⁴⁶ Ako je natpis pronađen uz ovaj veliki zid, ostaje nejasno zašto ga Ljubić nije iskoristio kao reper za precizniji opis mjesta nalaza natpisa, već koristi udaljenije zidove. Vjerojatnije je da natpis nije nađen u njegovoj neposrednoj blizini, pa stoga i Gabričevićevo tumačenje funkcije ovog prostora dovodimo u sumnju.

Trijem

Prostor trijema, smješten u neposrednom zaleđu luke, odavno je privlačio pozornost stručnjaka, no nikada nije znatnije istraživan, već je više bio predmetom rasprave promatran kroz izgubljeni natpis Kvinta Numerija Rufa. Za ovaj natpis Ljubić navodi da je pronađen na zemljištu viške obitelji Zanella 1856. godine, koja je svoje posjede imala i na ovom području, pa se općenito drži da je zid s nišama bio dio trijema koji se spominje u natpisu, a koji je Kvinto Numerije dao obnoviti sredinom 1. st. pr. Kr.⁴⁷ Ovaj je zid sasvim sigurno bio dio arhitekture javnog karaktera, no imao je i potpurnu ulogu jer je dijelio dvije pristave na različitim visinskim kotama. Ukupne je dužine 57 m, s time da nije u cijeloj dužini povezan, već je prekidan recentnim suhozidom koji dijelom leži na antičkom zidu, a dijelom ga pokriva.

Zid trijema svoj izvorni pročelni izgled ima samo u sačuvanim nišama, a ni na jednome mjestu na potezu između niša nije sačuvano vanjsko lice kamena, već samo žbukano-kamena ispuna. Prema sačuvanom licu zida u nišama, razvidno je da je bio dobro građen od fino klesanog kamena uslojenog u redove; čak je i njegovo unutarnje lice zidano potpuno ravno, što znači da je pri gradnji s unutarnje strane korištena oplata, iza koje se nabacivalo zemlju i kamen.

⁴⁴ Na natpisu se spominje Lucije Poncije koji ga posvećuje Merkur. Pronađen je 1856., (CIL III 3076), i pisan je dvojezično, grčki i latinski. O natpisu vidi, LJUBIĆ Š., *Studi archeologici sulla Dalmazia*, Archiv für Kunde österreichischen Geschichtsquellen, Wien XXII/1859., 2., 267.; NIKOLANCI M., *Epigrafica Graeca nova et vetera in Dalmatia reperta*, Diadora 9, Zadar 1980., 222-223; CAMBI 1991 b, 61-62.

⁴⁵ GABRIČEVIĆ B., *Antička Issa. Arheološko povijesni prilog za urbanističko-regulacionu osnovu grada Visa*, Urbs 2, Split 1958., 120., bilj. 58. Na njegovom planu zid je označen brojem 13.

⁴⁶ LJUBIĆ o.c. (44), 267.

⁴⁷ LJUBIĆ o.c. (44), 267-268; GABRIČEVIĆ B., *Issa i njezin patron Q. Numerius Rufus*, *Adriatica prehistorica et antiqua*, zbornik radova posvećen Grgi Novaku, Zagreb 1970., 553-561. Mjesto nalaza ovog natpisa Zanella ucrtava na zemljištu obitelji Dojmi, vidi plan u: KIRIGIN 1999 b, 452. Njegova lokacija natpisa udaljena je četrdesetak metara od zida koji se interpretira kao dio trijema i ne odgovara onoj koju spominje Gabričević.

U rujnu 1997. godine, obavljena su sondiranja ispred njega na dvjema zaravnjenim terasama, te arhitektonsko snimanje zida s nišama, koja su vodili S. Ivčević i B. Kirigin.⁴⁸ Cilj sondiranja bio je istražiti situaciju na tim parcelama i arhitektonski snimiti zid s nišama, kojih je evidentirano sedam. Istraživanja, s trima sondama, pokazala su potpuni nedostatak popločanja na tim mjestima i izostanak bilo kakve arhitekture, na što je već upozorio B. Gabričević,⁴⁹ a što je posljedica dugotrajnog obrađivanja zemljišta. Do ovih istraživanja vladalo je mišljenje da su poznati kipovi iz carskog razdoblja bili smješteni u ovim nišama, što voditelji radova nakon provedenih istraživanja odbacuju.⁵⁰

Padom recentnog suhozida na prostoru trijema, koji je bio sagrađen na ostatcima rimskog zida, otvorila se mogućnost za manjim sondiranjem na tom prostoru. Istraživanja koja je vodio potpisani 2001. godine pokazala su, da se iza lijepo zidanog rimskog zida trijema nalazi prostor širine 40-50 cm, koji je bio ispunjen kamenim šutom i zemljom, a iza kojeg se nalazi zid sazidan *u suho* od velikih kamenih blokova nepravilno klesanih (*sl. 10 a-c*). Taj zid temeljen je, kao i rimski, na živcu, koji je klesanjem zaravnjen kako bi kamenje bolje naleglo na njega. Zid izrađen od velikih kamenih blokova sačuvan je u dva reda visine, gornji red je malo uvučen u odnosu na donji. Nepravilan položaj kamenja od kojeg je zid izrađen nastao je vjerojatno zbog kasnijih rimskih graditeljskih intervencija (*sl. 11*). Ovakve zidove od velikih kamenih blokova, kao i način zidanja može se naći na mnogo mjesta po prostoru antičke Isse. Ponajprije su gradske zidine građene na sličan način, zatim luka, te pojedini podzidi terasa kojima se sprječavala erozija zemlje. Stoga bismo navedeni zid mogli interpretirati kao helenistički.

U zemljano-kamenoj ispuni između dva zida, nije bilo arheoloških slojeva, što znači da je nastala u jednom trenutku, i to prigodom gradnje novog rimskog zida. Unutar nabačaja pronađeno je malo nalaza, od kojeg možemo izdvojiti jednu lijepo sačuvanu brončanu udicu i ulomak reljefne helenističke posude (*sl. 13, 1-2*).

Iako je sondiranjem obuhvaćen samo mali dio prostora trijema, ovo je prvi put da je dokumentirano njegovo zaleđe. U ovom času prerano je ulaziti u pitanje namjene zida od velikih kamenih blokova, jer je otkriven u malenom

⁴⁸ KIRIGIN-IVČEVIĆ 1998, 46-52.

⁴⁹ GABRIČEVIĆ B., Antički spomenici otoka Visa, PPUĐ Split 1968., 24; GABRIČEVIĆ, o.c. (47), 561. bilj. 22.

⁵⁰ Prosječna širina niša je oko jednog metra, pa kipovi svojim dimenzijama ne bi mogli stajati u njima, KIRIGIN-IVČEVIĆ 1998, 49. Za mišljenje da su u nišama stajali kipovi vidi GABRIČEVIĆ, o.c. (47), 560.

segmentu, pa ne znamo postoji li njegovo drugo (unutarnje) lice, niti znamo njegovu dužinu. Stoga ćemo raspravu o tome ostaviti za vrijeme nakon planiranih istraživanja, kao i funkciju cijelog ovog prostora koji je do sada bio tumačen kroz izgubljeni natpis K. Numerija, a kako smo prije spomenuli, taj natpis je nađen na drugom mjestu.

Istočne zidine i arhitektura uz njih

Gradske zidine Isse jedan su od najvažnijih prostora ne samo za rasvjetljavanje izgleda grada već i za što točnije određivanje vremena fortifikacijskog utvrđivanja Isse. Do sada su istraživani manji prostori uz gornji dio zapadnih gradskih zidina 1948. godine, no malo je toga objavljeno.⁵¹ S vanjske strane zapadnih zidina grada na samom njihovom južnom završetku, istraživao je Gabričević pedesetih godina prošlog stoljeća, no to je ostalo uglavnom neobjavljeno.⁵²

Prvu detaljnu geodetsku snimku Gradine s naznačenom linijom obrisa Isse, izradio je Kirigin 1984. god. u suradnji sa Sveučilištem u Ljubljani.⁵³ Također 1985. godine donosi prvu snimku dijela vanjskog lica zapadnih zidina s karakterističnim skretanjem linije zidina pod pravim kutom.⁵⁴

Imajući u vidu važnost istraživanja gradskih zidina, nametnula se potreba pokretanja njihova istraživanja, čiji će rezultati rasvijetliti pitanja točnog izgleda grada, broja, izgleda i položaja gradskih vrata, eventualnih kula, a mogući nalazi pokretnog materijala iz zatvorenih stratigrafskih jedinica pomoći će u dataciji gradnje zidina.

Istraživanja su započela 2001., sa sondažnim ispitivanjem uz unutarnje i pretpostavljeno vanjsko lice istočnih gradskih zidina (*sl. 1, br. 11*).⁵⁵ Sonda S-1, postavljena je s vanjske strane predviđene linije zidina i bila je veličine 6,0 x 3,0 m (*sl. 12*). Rezultati su pokazali da veliki kameni blokovi za koje se pretpostavljalo da su dio vanjskog lica zidina grada, zapravo to nisu. Oni su uzeti iz zidina grada i naknadno uzidani u ogradni suhozid, pa se stvorila prividna linija koja je podsjećala na sačuvani najdonji dio vanjskog lica.

⁵¹ ABRAMIĆ M., Arheološka istraživanja grčke kolonije na otoku Visu, Ljetopis JAZU 55, Zagreb 1949., 12.; GABRIČEVIĆ o. c. (45), 114, bilj. 38; KIRIGIN 1999 b, 457, sl. 10.

⁵² O tim istraživanjima pričali su mi Višani koji su bili zaposleni pri iskopavanju. Iskopavanja su provedena na mjestu koje je Gabričević na svom planu označio brojem 1. Opis zidina vidi u GABRIČEVIĆ o. c. (45), 114-117; GABRIČEVIĆ o. c. (49), 20-22.

⁵³ Snimka je prvi put objavljena 1986 god. u katalogu izložbe "Otok Vis v helenizmu", KIRIGIN B., Otok Vis v helenizmu, katalog izložbe, Ljubljana 1986., 10.

⁵⁴ KIRIGIN B. – MARIN E. o. c. (33), 55.

⁵⁵ Početak istraživanja započet je na istočnom traktu zidina zbog toga što je to zemljište u vlasništvu Grada Visa, dok je ono uz zapadne zidine u privatnom vlasništvu.

Živac u sondi pada prema jugu. U sjevernom dijelu nalazi se već na dubini od 0,30 m, dok u južnom dijelu dubina iznosi 0,90-1,0 m. U tom južnom dijelu sonde pronađeni su pravilni klesanci za koje pretpostavljamo da su bili dijelom grobnice od koje se sačuvalo tek kutno kamenje i dio zemljane podnice. Uokolo ostataka pretpostavljene grobnice pronađeni su dislocirani koštani ostatci pokojnika, što pojačava našu pretpostavku, te nekoliko predmeta od kojih su neki zasigurno bili dio grobnog inventara, uglavnom su fragmentirani. Grobnica je uništena obradom zemljišta i gradnjom suhozida. Postojanje grobnice na ovom mjestu ne bi trebalo iznenađivati, jer je to položaj gdje se nalazila istočna isejska nekropola.⁵⁶

Teško je sa sigurnošću odrediti što je točno činilo grobni inventar, no veoma je vjerojatno da su to bile brončana i koštane ukosnice, dijelovi svjetiljki, a možda i staklene posude, koje su do nas došle samo u ulomcima. Od drugih predmeta u sondi pronađeni su utezi za tkalački stan, ulomci košnice, komadi tegula, brončani kolut, mozaične kockice i zaglađena žbuka.

Pronađene ukosnice (*sl. 13, 3 a-d*) jednostavnog su oblika, izrađene od kosti. Najbolje očuvana (*a*) ima vretenasto tijelo na kojem se nalazi glavica valjkastog oblika, na vrhu blago zaobljena, bez ikakvih profilacija. Ovakvi oblici ukosnica pronađeni su i na prostoru termi, te u većoj količini uz građevinu koja se nalazi uz unutarnje lice istočnih zidina, o kojoj će biti riječi kasnije.

Druga dva ulomka (*b-c*) sačuvana su također fragmentarno; glavice su bez posebnog oblika, tek zašiljene. Na ulomku (*b*) na glavici ukosnice nalazi se brončani oksid nastao dugotrajnim stajanjem uz neki brončani predmet koji se raspao. Ova dva ulomka pronađena su direktno uz koštane ostatke, pa su shodno tome bili i dio grobnog inventara.

Od četvrtog ulomka (*d*) sačuvan je samo dio sredine.

Pronađena brončana ukosnica jednostavna je oblika, tanka žica s glavicom zaobljenijeg valjkastog oblika s plitkom udubljenom linijom po sredini (*sl. 13, 4*).

Od pronađenih predmeta u sondi najveći dio ih pripada ranocarskom razdoblju, pa ove ukosnice možemo odrediti tim razdobljem.

Pronađeni su i ostatci triju svjetiljki; nos pečatne svjetiljke, nos helenističke svjetiljke i jedna ručica. Ulomak pečatne svjetiljke je suviše mali da bi se sa sigurnošću moglo odrediti je li pripadao tipu s otvorenim ili zatvorenim kanalom (*sl. 13, 5*). Drugi ulomak pripada ručki svjetiljke vjerojatno tipa Loesche VIII. koja ide u kraj 1.-2. st. (*sl. 13, 6*), dok treći ulomak pripada nosu svjetiljke koji je trokutasto raširen i mogao bi se odrediti kao dio helenističke svjetiljke (*sl. 13, 7*).

⁵⁶ KIRIGIN B., Issa - antička nekropola na Vlaškoj njivi, OHAD 15/3, Zagreb 1983., 27-30.

Posebno zanimljivi nalazi su ulomci keramičkih košnica (*sl. 13, 8-9*). Pronađeni su u površinskom dijelu sonde u njezinom sjevernom dijelu. Oba ulomka su s unutarnje strane gusto izbrazdana plitkim vodoravnim linijama, koje su se nizale u pojasima. Ulomci su pripadali različitim košnicama, što se vidi po boji keramike i fakturi. Tip košnice teško je odrediti s obzirom na malenu sačuvanost ulomaka.⁵⁷

Ovi ulomci pokazuju, uz one prije spomenute, s padina Bandirice, još jedan vid isejskog gospodarstva koji je do sada bio nepoznat.⁵⁸ Brojnost njihovih ulomaka pronadenih u novije vrijeme na prostoru Isse govori da je proizvodnja meda bila značajan gospodarski resurs antičke Isse.

Osim navedenih ulomaka pronadena su još i dva utega za tkalački stan, oba kružnog oblika i djelomično oštećena (*sl. 13, 10-11*). Jedan uteg ima na sebi tri rupe za vješanje, treća nije u cijelosti probušena, a drugi dvije. Oba su izrađena od tamnosmeđe gline. Ovakvi utezi na Visu su pronalazeni u velikom broju i sasvim sigurno su se ondje i proizvodili.

Pronađen je i ulomak tegule s ostatkom pečata PANSIANA. (*sl. 13, 12*)

Od pronadenih predmeta najveći broj ih pripada vremenu 1.-2. st., pa bismo u to vrijeme mogli datirati uništenu grobnicu, dok su neki predmeti u sondu dospjeli erozijom ili poljoprivrednom aktivnošću na ovom prostoru; tu ponajprije mislim na ulomke košnica, te mozaične kockice.

Druga sonda (S-2) postavljena je uz građevinu koja se nalazi uz unutarnje lice istočnih zidina (*sl. 1, br. 10*).⁵⁹ Radi se o dobro zidanoj rimskoj građevini unutarnjih dimenzija 2,10 x 4,25 m. Zidovi građevine su dobro očuvani. Sazidani su od pravilno klesanog kamena spojenog vapnenom žbukom i uslojenog u jednake redove (*sl. 14*).

Sjeverni zid građevine zapravo je podzid pristave koji je išao od istočnog bedema vjerojatno do prve ulice u cijeloj dužini pristave. Otkriven je u dužini od 4,0 m, a najviša sačuvana visina iznosi 2,70 m (*sl. 15*).

⁵⁷ Detaljna analiza ulomaka košnica pronadenih u novijim istraživanjima i pčelarstvu kao privrednoj grani Isse dat će se uskoro. Ovdje upućujem na članak u kojem su prezentirana dva tipa keramičkih košnica, te iscrpnu literaturu vezanu za ovu problematiku, ANDERSON-STOJANOVIĆ - JONES, Ancient Beehives from Isthmia, *Hesperia*, vol. 71, 4, 2002., Princeton, 2002., 345-376, te na nalaze ulomaka košnica na Hvaru, HAYES J. - KIRIGIN B., Method and Results of the systematic Field survey in the Karst Area of the Adriatic Island of Hvar, *Actes du colloque de Corfu, Annales L'Universite de Besancon*, Paris 1994., 246, 253.; KIRIGIN B., Zaštitna arheološka iskopavanja u okolici Starog Grada na otoku Hvaru godine 1984. i 1985., *Diadora* 20, Zadar 2001., 226, bilj. 17.

⁵⁸ Prema informaciji B. Kirigina brojni ulomci košnica pronadeni su prigodom istraživanja na Martvilu 1985. godine i rekognosciranjem otoka. Nalazi još nisu objavljeni.

⁵⁹ Kirigin za ovu građevinu misli da je piscina, KIRIGIN o. c. (56), 28; KIRIGIN 1996 a, 58, tlocrt Isse legenda br. 10.

Istočni i zapadni zid naslonili su se na sjeverni, koji je očito nešto ranije sagrađen. Istočni zid sačuvan je u dužini od 5,20 m, i najvišoj visini od 1,85 m, a zapadni u dužini od 4,40 m s unutarnje strane i debljine je 0,90 m (*sl. 16*). Zapadni je zidan tako da se postavljala oplata s unutarnje strane lica zida, pa su se dobivala dva odvojena zida između kojih se praznina ispunjavala manjim kamenjem i žbukom. Najviša sačuvana visina je 1,70 m uz spoj sa sjevernim zidom (*sl. 17*). Na zidovima se mjestimično nalaze ostatci debele vodonepropusne žbuke, no na temelju njezine sačuvanosti ne možemo vidjeti je li bila oslikana.

Podnica ove građevine sačuvana je samo uz zidove, najviše uz sjeverni. Uz zapadni zid uočava se plitko uparana linija na površini podnice koja ide gotovo paralelno s linijom zida. Uz druge zidove se ne uočava. Žbukana podnica je bila podloga mozaiku koji se sačuvao u fragmentima uz sam rub zidova, te ispod južnog zida koji je nalegao na njega. Sve sačuvane mozaične kockice su bijele boje.

Kako je ova prostorija u novije vrijeme bila korištena kao spremište za alat, tako su mozaik, žbukana podnica, te zidna žbuka uništeni u velikoj mjeri. Na južnoj strani se nalazi rimski zid koji je naknadno sagrađen u antici, a prostoriju je podijelio na dva dijela. Ovaj zid nema temeljnog dijela, već je položen direktno na mozaik, sačuvan je u svojoj izvornoj dužini od 2,10 m, debljina mu iznosi 0,60 m, a visina 1,55 m (*sl. 18*).

Izvorno, ova je građevina bila duža, i njezin završetak na južnoj strani bio je iza sadašnjeg južnog zida, ali je uništen obradom zemljišta na ovoj parceli. Opisana građevina mogla je biti dio piscine, i to prilično velikih dimenzija. Imala je, kako je spomenuto, podnicu od bijelog mozaika, što je slučaj i sa svim do sada pronađenim piscinama na prostoru Isse.⁶⁰ Ostaje nejasno je li ova građevina izvorno bila građena kao piscina, ili je to postala naknadno, nakon što je pregrađena u dva dijela.

Sudeći po izgledu vanjskog lica južnog zida piscine na Prirovu i sastavu žbuke kojom je vezan, moguće je da je i ova piscina bila pregrađena u antici na dva dijela, no to ćemo moći potvrditi tek kada se u cijelosti istraži (*sl. 1, br. 7*). I ova piscina ima mozaičnu podnicu izrađenu od bijelih kockica (*sl. 19-20*).⁶¹

Duga uporaba opisane građevine u poljoprivredne svrhe, u novije vrijeme, uvjetovala je ne samo znatno uništenje objekta već i to da u sondi postavljenoj uz zapadni zid građevine nije pronađeno gotovo ništa osim potpuno recentnog

⁶⁰ Bazeni na termama također imaju mozaičnu podnicu izrađenu od bijelih kockica.

⁶¹ Piscinu su istražili B. Kirigin i B. Djurić.

materijala. Nešto usitnjenih ulomaka rimske keramike nije upotrebljivo za mogućnost datacije.

Ova se građevina vidi u gornjem desnom kutu fotografije koja je izrađena početkom 20. st., prigodom započinjanja gradnje *Kanarije*, tvornice za preradu ribe, u Visu (sl. 21). Sudeći po fotografiji, ona je do danas ostala nepromijenjena.

Ono što je vidljivo na ovoj fotografiji, a što je do sada prošlo nezapaženo, jesu ostatci ulice i stuba koje su vodile iz pravca luke prema gornjim dijelovima grada. Iz fotografije je vidljivo da je s desne strane ulice bio lijepo zidani ogradni zid, čije pravilno klesano kamenje izvanredno naliježe jedno na drugo. Sačuvan je u tri do četiri reda. Svojom kvalitetom i tehnikom gradnje potpuno odudara od drugih zidova na fotografiji kakvi su karakteristični za višku ruralnu gradnju, ali i cijelu našu obalu.⁶² S obzirom na kut snimanja, ne možemo sa sigurnošću odrediti je li zid bio sačuvan i s druge strane ulice i je li ulica u svojoj širini uopće bila potpuno otkrivena. Vide se i četiri dobro očuvane stube. Pravac ulice odgovara po prilici poziciji ulice koju je pretpostavio Gabričević. On je također predvidio da su ulice koje su se protezale u smjeru sjever-jug morale zbog nagiba terena biti rješavane stubama. Ovo je lijepa potvrda Gabričevićevu razmišljanju.⁶³ Ulica i stube nalaze se po sredini lijeve strane fotografije.

Ovdje se ne radi o ostacima nekakvog objekta koji se tu nalazio prije gradnje *Kanarije*, jer na planu koji crta A. Zanella nema nikakvih objekata na ovome mjestu, već samo pravilno nacrtan put između dviju parcela. Zanella ne ucrtava stube na planu, što bi značilo da su bile pokrivene zemljom i otkrivene tek gradnjom *Kanarije*, što osnažuje naše mišljenje.⁶⁴

⁶² Čestim obilaženjima prostora Gradine nikada nisam uočio da se pojedini poljski putovi grade na ovakav način, niti da bi se tako mala visinska razlika prevladavala stubama, kako je to vidljivo na fotografiji. Gradnja stuba na poljskim putovima potpuno je nepraktična jer onemogućuje normalnu komunikaciju teglećim životinjama i tačkama, koje su u to vrijeme bile intenzivno korištene u poljskim radovima. Mišljenja sam da opisani zid i stube predstavljaju kvalitetno sazidan antički zid uz stube koje su bile dio gradske komunikacije, kakvu je na ovom mjestu pretpostavio i Gabričević. Mogućnost da su opisane stube bile dio neke antičke građevine smatram manje vjerojatnom, zbog kosine terena ispred i iza njih. Također bih upozorio da se u donjem desnom dijelu fotografije u temeljnom iskopu vide veliki kameni blokovi u ravnoj liniji. Teško je reći je li se ovdje radi o ostacima zida kakav je npr. pronađen iza zida trijema (vidi str. 17, sl. 10-11), ili pak o postavljanju velikih kamenih blokova za temelje tvornice koja se gradi.

⁶³ GABRIČEVIĆ o. c. (45), 117-118, na planu Isse ulica sa zapadne strane trijema; GABRIČEVIĆ o. c. (49), 22-23; GABRIČEVIĆ o. c. (47), 557, bilj. 12.

⁶⁴ Plan je objavljen u KIRIGIN 1999 b, 452, sl. 3.

Treća sonda (S-3) postavljena je uz sačuvano unutarnje lice gradskih zidina, nekoliko pristava sjevernije od opisane građevine (*sl. 1, br. 12*). Istraživanja su započela 2002. g., a u 2003. su proširena. Postavljena je koordinatna mreža i čitav prostor je detaljno snimljen. U istraženim kvadrantima pokazala su se dva lijepo sačuvana zida, udaljena od unutarnjeg lica zidina grada 0,20-0,50 m,⁶⁵ koji u spoju čine pravi kut (*sl. 22*). U ovom trenutku oni su iskopani u dužini od 6 m istočni i 4 m sjeverni. Širina zida je 0,50 m. Sazidani su od pravilnih klesanaca *u suho* ili s malo uporabe gline kao veziva.

Iskopavanjima je pronađena veća količina fresaka i štukatura, te mnoštvo keramičkih ulomaka, rimskog novca, koštanih ukosnica, mramornih oplata i drugog materijala. Prema keramičkim oblicima i novcu materijal se može datirati u 2.-3. st.⁶⁶

Čišćenjem i iskopom otvoren je potez od 32 m unutarnjeg lica istočnih zidina grada, s time da je na dva mjesta prekinut.⁶⁷ Kako na tim mjestima još nije kopano, moguće je da će se na donjim razinama pronaći njegovo lice. Građene su od velikih kamenih blokova bez uporabe veziva. Kameni blokovi imaju bunjasto obrađeno lice i ni jedan nema anatirozu. Na njima se nalazi velika kamena gomila, pa nije moguće vidjeti vanjsko lice. S iskopom ni na jednome mjestu još nismo došli do temelja zidina.

Na početku ove pristave nalazi se i kamena baza cilindričnog oblika velikih dimenzija (*sl. 1, br. 13*). Vanjski promjer je 103 cm, unutarnji promjer 58 cm, a visina 100 cm. Unutar cilindričnog tijela nalazi se kružno udubljenje duboko 30-34 cm, a na čijem dnu je opet četvrtasto udubljenje veličine 17x15 cm i dubine 7 cm. Širina stijenke između vanjskog i unutarnjeg promjera je 20-25 cm (*sl. 23*).

Teško je sa sigurnošću odrediti što je točno stajalo u ovako izrađenoj bazi, ali je već i na prvi pogled jasno da je bilo kružnog oblika i velikih dimenzija. Kako je baza u svom dnu većim dijelom pokrivena kamenom gomilom ne

⁶⁵ U 2003. godini u istraživanjima na ovom dijelu zidina pored potpisanog sudjelovali su arheologinje vanjske suradnice Vesna Milošević i Teodora Šalov, te studenti Sanja Gospodinović i Vedran Barbarić.

⁶⁶ Ovdje se ne će dati opširniji opis pronađene arhitekture i pokretnog materijala jer je isuviše brojna i zahtjeva temeljitu analizu, već ćemo to skoro donijeti na nekom drugom mjestu.

⁶⁷ Ovaj dio zidina bio je vidljiv i prije, no s vremenom ga je u većem dijelu prekrila vegetacija. Njegovu fotografiju donosi B. Gabričević, GABRIČEVIĆ o. c. (45), 117, sl. 14; GABRIČEVIĆ o. c. (49), 21.

možemo odrediti je li ona na ovome mjestu *in situ*, ili je pak tu naknadno dospjela.⁶⁸

Na donjoj pristavi, oko 1,5 m visinske razlike, južno od baze nalaze se ostatci četiriju prostorija uklesanih u živac, oblika veoma sličnog s onima uklesanim u luci kod *Macela*, no nešto manjih dimenzija (*sl. 25*).⁶⁹

Luka Isse i podmorska djelatnost

Tijekom navedenog razdoblja prva hidroarheološka djelatnost potaknuta je, na žalost, zbog pljačke podmorskih lokaliteta od oficira JNA. Pregledom cijele uvale od strane djelatnika Odjela za zaštitu arheološke baštine iz Zagreba, ustanovljena su mjesta gdje su uniformirani pljačkaši deponirali amfore prije njihova ukrcavanja u brodove.⁷⁰ Na žalost, nikada se ne će točno saznati što je sve izneseno iz Hrvatske.⁷¹

Započeto detaljno arhitektonsko snimanje isejskih ostataka 2003. god., u ovom je trenutku obuhvatilo obalnu liniju od trajektnog pristaništa, uključujući poluotok Prirovo i dio uvale Stonca te cijelo priobalno područje grada do 50 m prema vrhu Gradine.⁷² Također, obuhvatilo je i ostatke luke koja se danas nalazi pod morem. Do sada su snimljeni ostatci, na južnoj obali Prirova, i oni koji se nalaze s istočne strane benzinske postaje paralelno sa šetnicom prema Prirovu.

Dijelovi obalne linije isejske luke snimani su u dva navrata. Prvi put su ih snimali 1989. g. I. Radić, M. Orlić, M. Jurišić i D. Dijaković.⁷³ Nakon njih snimak ostataka isejske luke napravili su S. Gluščević i Z. Brusić 1992. godine. Tada su snimljeni dijelovi luke koji se nalaze na južnoj strani Prirova, uz gat na kojem je obalno svjetlo, i lijepo zidani ostatci sa istočne strane Prirova u visini njegova spoja s kopnom. Pored ovog izvršena su sondiranja na šest mjesta uokolo Prirova, što je ujedno bilo i prvo istraživanje lučkih ostataka antičke Isse.⁷⁴

⁶⁸ Unutarnji brid oboda kamene baze je gotovo neoštećen, a s obzirom na dimenzije spomenika koji je stajao u njemu, teško je vjerovati da je izvađen ili pao, a da se pri tome ovaj obod ne bi oštetio. Mislim da ne bi trebalo isključiti mogućnost, da je unutar ove baze stajao spomenik koji nije bio izrađen od kamena.

⁶⁹ Usporedi sa *sl. 29*.

⁷⁰ JURIŠIĆ 1994, 42; KIRIGIN 1992 a, 51-55.

⁷¹ Prema informacijama mještana, oficiri JNA prije napuštanja Visa, javno su se hvalili kako obilaze podmorske lokalitete i pljačkaju ih.

⁷² Arhitektonska snimka grada u cijelosti će se dovršiti u 2004. godini.

⁷³ Snimke nisu objavljene, a na ovim podacima zahvaljujem kolegama M. Orliću i K. Zubčiću.

⁷⁴ Ove snimke i rezultate provedenog istraživanja te godine objavljuje S. Gluščević, uz katalog sviju pronađenih predmeta (GLUŠČEVIĆ S., *L'antico porto dell Vis*, u: *Archeologia delle aque*, u tisku). Koristim prigodu da kolegi Gluščeviću zahvalim što mi

Dio obalne linije luke sačuvane uz benzinsku crpku koji ovdje objavljujemo, snimljen je prvi put 2003. god. Izgrađen je od velikih kamenih blokova slaganih u ravnoj liniji u jednom redu, zidanih bez uporabe vapnene žbuke, *u suho* (sl. 1, br. 3). Dužina sačuvanog dijela je 57 m, uz manje praznine u liniji obale (sl. 26). Na zapadnom dijelu linija obale zakretala je čini se pod pravim kutom prema jugu, na mjestu gdje su se nekoć, prije nasipanja i gradnje današnje benzinske postaje, nalazile velike stijene pa se stječe dojam da ih je obalna linija pravilno uokvirivala ili išla do njih. I danas je kod starijih Višana sačuvan spomen na te stijene, i veliku kamenu građevinu *Veli mir* na tom mjestu.⁷⁵ Obalna linija s ovog mjesta zasigurno je nastavljala dalje prema zapadu, tako da je obala u južnom dijelu grada bila u cijelosti uređena. Tehnika zidanja i sama veličina kamenih blokova ista je kao i kod zidanja helenističkih zidina grada, i lučkih ostataka uokolo Prirova, pa nam to sugerira da je i luka podignuta istovremeno kad i zidine grada tj. u 4. st. pr. Kr.

Na južnoj obali Prirova, gdje se danas nalazi gat s obalnim svjetlom, također su sačuvani ostatci obalne linije zidani kao i prije spomenuti od velikih kamenih blokova *u suho*, a sačuvani su u dva reda u dužini od 24 m (sl. 1, br. 6). Obalna linija je na ovome mjestu bila blago zaobljena. Iza nje uz samu današnju obalu nalazi se desetak velikih kamenih blokova složenih u ravnini. Zidani su na isti način kao i prethodno opisani, i sačuvani su samo u jednom redu (sl. 28).

Naša snimaka ostataka obalne linije na ovome mjestu neznatno se razlikuje od one Gluščević-Brusićeve, nadopunjena je linijom donjeg reda kamenja, trima kamenim blokovima na zapadnom dijelu, a snimljeno je i okolno kamenje iza obalne linije. Ovakvi ostatci obalne linije nalaze se i istočno od spomenutoga gata s obalnim svjetlom.⁷⁶

Sačuvani dijelovi obale pokazuju da je to bila dobro građena luka i da su njezini graditelji dobro poznavali vještinu građenja u moru s velikim kamenim blokovima.⁷⁷

Na istočnom dijelu Prirova uz liniju obale prema malom gatu zvanom *Stari most*, nalaze se tri četvrtaste kamene baze (sl. 1, br. 4). Sve su postavljene u ravnoj liniji, razmak između prve dvije iznosi 4 m, a između druge i treće 9,5 m. Njihove dimenzije su, uz malena odstupanja, 1,0 x 2,0 m (sl. 24).

je ustupio kopiju svojega rada. Opis isejske luke donosi se i u: GLUŠČEVIĆ 2003, 136-139.

⁷⁵ Višani su govorili da se odlaze kupati "pod stine Velega mira".

⁷⁶ Ovaj dio snimka nije u cijelosti dovršen, pa će se cijeli plan s ostacima luke dati naknadno.

⁷⁷ CAMBI 2001 a, 146-147; CAMBI 2002 c, 25.

Ostatci lučkih objekata građenih u rimskom razdoblju vide se s jugozapadne strane Prirova (sl. 1, br. 5). Ostatci tih zidova sačuvani su u jednom do tri reda kamenja (sl. 27). Dobro su zidani od pravilno klesanog kamena s uporabom žbuke. Najduži zid sačuvan je u dužini od 5,5 m i širini od 0,80 m (sl. 30).

Od ostataka lučkih objekata spomenimo i dvije četvrtaste prostorije usječene u živcu koje se nalaze na zapadnoj obali uvale Stonca s južne strane *Macela*, nekadašnje klaonice (sl. 1, br. 8). U južnoj prostoriji se još uvijek nalaze sačuvani ostatci žbuke s mnoštvom manjih i većih komada tegula, koju more na žalost polako ispiri. Ovi objekti su poznati otprije, a ovdje prvi put donosimo njihov crtež izrađen 1983. god. (sl. 29).⁷⁸

Za ovaj dio isejske luke, od spoja Prirova s kopnom do dna uvale Stonca, Kirigin iznosi mišljenje da je bio rimska luka.⁷⁹

Ona je to svakako bila, međutim, teško je vjerovati da ovaj dio nije bio i dijelom grčke luke. Neposredna blizina grada koji je podignut iznad uvale, pristupačnost obale, izvor vode u njoj, sasvim sigurno su privukli i Grke da dio svojih lučkih sadržaja smjeste upravo ondje. Izvori pitke vode danas su u moru, ali su za vrijeme isejske samostalnosti bili nekoliko metara udaljeni od mora (sl. 1, br. 9). Kako su se nalazili uz samu obalu, bili su veoma pogodni za opskrbu brodova vodom, a samim time i jedno od središnjih mjesta u ovom dijelu luke.⁸⁰ Te pogodnosti Grci nisu mogli zanemariti.

Luka je Issi bila od životnog značenja, jer kao otočni grad sve što je trebala dopremala je morem, a isto tako i izvozila. Bila je nezaobilazna točka duž

⁷⁸ NOVAK G., *Vis I*, Zagreb 1961., sl. 29; GABRIČEVIĆ o. c. (49), 32, bilj. 36.

⁷⁹ KIRIGIN B., *The Greeks in Central Dalmatia: Some new Evidence*, Greek Colonists and Native Populations, Proceedings of the First Australian Congress of Classical Archaeology (Sidney 1985), Camberra-Oxford 1990., 305. Na planu Isse on iscertava položaj grčke luke samo ukolo Prirova dok potez južne obalne linije luke od Prirova prema zapadu ne iscertava, iako je ona to nedvojbeno bila. Rimsku postavlja od spoja Prirova s kopnom do dna Stonce. Kiriginova razmišljanja su na tragu Gabričevićevih, koji za luku kaže da je obuhvaćala južni dio Isse s Prirovom, a koji Stoncu ni na koji način ne spominje, GABRIČEVIĆ o. c. (45), 116-117. Kirigin iznosi mišljenje da ime uvale Stonca dolazi od *Statio navalis*, KIRIGIN 1999 b, 417., no ime uvale je hrvatsko, a dobila ga je po malim ribarskim kućicama, (*stôni* = stani), koje su se ondje nalazile, a koje su vjerojatno uništene dok je ova uvala bila dijelom vojarnje JNA. Ovo mi je usmeno priopćio P. Šimunović na čemu mu se zahvaljujem.

⁸⁰ Izvori se nalaze na zapadnoj obali Stonce, uz sjeverni zid *Macela* (sl. 1, br. 9). Mještani svjedoče da su izvori do gradnje hotela Issa iznad njih prilično snažno izvitali, no zbog miniranja pri gradnji hotela 1983. god., njihova snaga je opala. Još donedavno su Višanke ovamo dolazile prati rublje.

jadranske navigacije, posebice u plovidbi između središnjeg dijela dviju jadranskih obala. Jasno je da je morala imati sigurnu i prostranu luku, sa svim pratećim objektima glede opremanja, opskrbe, gradnje kao i popravaka brodova, te skladištenja proizvoda dopremanih morem. Sve to je zahtijevalo velike površine. Posade koje su koristile te sadržaje, donosile su Issi znatnu zaradu.

Mišljenja sam da prostor priobalnog dijela Isse i uvalu Stoncu treba sagledavati kao jedinstveni operativni dio isejske helenističke i poslije rimske luke, koja je s vremenom samo nadopunjavala svoje sadržaje.

U listopadu 2003. izronjene su dvije olovne prečke antičkih sidara pedesetak metara od rta nad kojim je sagrađena engleska utvrda George III, na samom ulazu u uvalu Vela Svitnja.⁸¹ Prečke su manjih dimenzija, nalazile su se udaljene jedna od druge oko pet metara, a izronjene su na dubini od 35 m.

Prva prečka ima četvrtastu rupu za nasad drva sidra, bez poprečne prečke u četvrtastom otvoru. S unutarne strane otvora, gornje bočne stranice su zakošene prema unutra, kako bi prečka sidra manje klizila. U prečki je vidljiva šupljina u kojoj se nalazilo drvo prigodom lijevanja. Bez ikakvih je ukrasa. Ukupne je dužine 112,5 cm (*sl. 31 a*).

Druga prečka nema otvora za nasad drva, već samo jedan zasjek izveden pod pravim kutom. Ova prečka ima sačuvane astragale, no nije moguće reći točno koliko ih je, jer još nije provedeno čišćenje i konzervacija prečke. Prečka je duga 120 cm (*sl. 31 b*).

Do sada je u Luci sv. Jurja i njezinoj neposrednoj blizini pronađen veći broj olovnih prečaka i kamenih sidara,⁸² što također govori o pomorskoj i ribarskoj orijentaciji Isse i važnosti te privredne grane u njezinom gospodarstvu.

⁸¹ Olovne prečke pronašao je g. Nenad Milosavljević, Višanin koji je svojom aktivnošću duboko vezan uz viško podmorje i hidroarheologiju. Sudjelovao je u vađenju prve perforirane dolije pronađene kod *Macela* (danas izložene u Arheološkoj zbirci u Visu), a locirao je još neke. Pronalazač je i nekoliko olovnih prečaka, među njima i ovih dviju. Za vađenje prečaka dao je na raspolaganje cjelokupnu opremu i brod, na čemu mu srdačno zahvaljujemo. Voditelj vađenja prečaka bio je Krno Zubčić iz Odjela za zaštitu arheološke baštine Ministarstva kulture iz Zagreba. Prečke su danas pohranjene u područnoj zbirci splitskog Arheološkog muzeja u Visu.

⁸² PROTIC G., Nalazi antičkih sidara na otoku Visu, OHAD 16/3, Zagreb 1984., 45; GLUŠČEVIĆ o. c. (74).

Rt Ploča, Resnik, Trogir, Solin, Stobreč, Lumbarda i špilja kod Nakovane

Na ovom ćemo mjestu u najkraćim crtama spomenuti arheološke i literarne radove koji su bili vezani uz prostor isejskih naseobina i općenito teritorija njene interesne sfere.

Rt Ploču i Plinijev *promunturium Diomedis* povezoao je Ivan Lučić već u 17. st.⁸³ Istraživanjima provedenim na ovom prostoru od 1996.⁸⁴ do 1998. godine, ušlo se u trag svetištu od kojeg su sačuvana tek dva jako oštećena zida. Od pokretnog materijala pronađeno je najviše fine grčke keramike od koje neki primjerci imaju i grafite,⁸⁵ zatim primjerci novca, gema i slično. Ulomci keramike uglavnom pripadaju skifosima, zdjelicama, kantarosima i tanjurima. Vremenski raspon materijala ide od kraja 4. st. pr. Kr. do 1. st. posl. Kr.⁸⁶

Od arheoloških radova na prostoru od Trogira do Stobreča svakako treba spomenuti istraživanja na području Resnika, predrimski Siculi.⁸⁷ Provedena podmorska istraživanja razultirala su pronalaskom kalupa za izradu helenističke reljefne keramike i velikog broja takvih posuda, što cijelih, što u ulomcima. Otkriveno je i pristanište za koje Brusić misli da je također iz helenističkog razdoblja. To su važni nalazi jer pokazuju kako je na ovome mjestu postojao isejski emporij u kojem su vjerojatno bile i radionice za izradu reljefne keramike.

O novijim arheološkim iskopavanjima u Tragurionu pisala je V. Kovačić, objavljujući istraživanja provedena unutar stare gradske jezgre Trogira.⁸⁸

Noviji arheološki radovi u Saloni također pokazuju helenističke nalaze. Pronađenu arhitekturu i pokretni materijal na prostoru Manastirina objavljuju E. Marin i J. Mardešić.⁸⁹

⁸³ LUČIĆ I., O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske (priredila i prevela B. Kuntić-Makvić), Zagreb 1986., 201.

⁸⁴ ČAČE S., *Promunturium Diomedis*, Radovi Filozofskog fakulteta Zadar. Razdio povijesnih znanosti (22) 1995./1996., Zadar 1997., 21-44.

⁸⁵ KIRIGIN - ČAČE 1998., 72-89, sl. 15-20; BILIĆ-DUJMUŠIĆ S., The Archaeological excavations on Cape Ploča (*Promunturium Diomedis*), u Grčki utjecaj, 485-497.

⁸⁶ KIRIGIN 2002, 373-375.

⁸⁷ BRUSIĆ Z., Resnik kod Kaštel Novog. Helenističko pristanište, AP 29/1988, Ljubljana 1990., 117-119.

⁸⁸ KOVAČIĆ 2002, 375-396. Drugi radovi vezani uz problematiku Traguriona, KIRIGIN o. c. (79), 314-315; KIRIGIN 1996 a, 65; CAMBI 2001 b, 21-23, 26; CAMBI 2002 b, 58-59; CAMBI 2002 c, 28-30.

⁸⁹ MARIN E. - MARDEŠIĆ J., Revizijsko istraživanje groblja i starokršćanskog arhitektonskog sklopa Manastirine. Otkriće predrimskog sjedišta, u Salona III, Manastirine, Établissement préomain, nécropole et basilique paléochrétienne à Salone, Rome - Split 2000., 105, 107, 110-112, 116-117; MARIN 2002, 415-418. Vidi i rad CAMBI 2002 b, 61-62.

Na prostoru Epetiona nije bilo novijih arheoloških istraživanja, no o njemu su pisali različiti autori.⁹⁰

Isejska naseobina u Lombardi, također je bila obrađivana u stručnoj literaturi.⁹¹

Veliku pozornost stručne i ine javnosti pobudila su novija istraživanja u špilji kod Nakovane na Pelješcu 1999.-2000. Istraživanja su pokazala da se u jednom dosada nepoznatom kanalu špilje nalazilo svetište iz helenističkog razdoblja. Unutar njega pronađeno je mnoštvo helenističke fine keramike od kojih neka na sebi ima grafite. Velik dio te keramike izrađen je u Issi.⁹²

B) MUZEOLOŠKA I PUBLICISTIČKA DJELATNOST

Već je spomenuto da je Arheološka zbirka na Visu ponovno postavljena 1995. godine, nakon što je prošla direktna ratna opasnost. Tada je izložbeni prostor bolje osiguran postavljanjem alarmnog sustava i protuprovalnih brava.

Zapošljavanje kustosa pokrenulo je i muzeološku djelatnost, tako se započelo s objedinjavanjem arheoloških predmeta, koji su do tada bili neadekvatno pohranjeni na nekoliko mjesta. Materijali su pohranjeni u prostoru dobivenom od grada Visa, unutar utvrde Gospina baterija, koji je za tu prigodu opremljen policama. Odmah nakon toga pokrenulo se dugotrajni posao sređivanja postojećih predmeta i novih, pronađenih novijim istraživanjima. Predmeti se muzeološki obrađuju i uskladištuju u nove kartonske kutije. Uređenjem depoa omogućen je nesmetan pristup i rad na tim materijalima.

Postavljene su i tri izložbe: *Palagruža – otok među zvijezdama - Diomedov otok*, u Komizi, splitskog Arheološkog muzeja, zatim *U susret Zavičajnom muzeju otoka Visa*, koju su postavili Hrvatski povijesni muzej iz Zagreba, Arheološki muzej iz Splita i Grad Vis, te izložba *Amfore iz uvale Vela Svitnja*, koju je postavio Arheološki muzej-Split i Grad Vis, prema projektu arhitekta Ž. Kovačića.

⁹⁰ MARŠIĆ 1997, 47-76; KIRIGIN o. c. (79), 314, 316; KIRIGIN 1996 a, 66; CAMBI 2001 b, 23; CAMBI 2002 b, 59-61; CAMBI 2002 c, 29-30.

⁹¹ KIRIGIN o. c. (79), 311-314; LOMBARDO M., *Lo psephisma di Lombarda: note critiche e questioni esegetiche*, *Hesperia* 3, Roma 1992.; CULHAM 1993, 51-64; KIRIGIN 1996 a, 63; RADIĆ D. - BASS B., *Current Archaeological Research on the Island of Korčula, Croatia*, VAHD 90-91, Split 1999.; LOMBARDO M., *I Greci a Kerkyra Melaina (Syll.³ 141): pratiche coloniali e ruolo degli indigeni*, u: *Grčki utjecaj*, 121-140; ZANINOVIĆ 2002, 261-287; RADIĆ D. - BASS B., *Back to the Current Greek Reality on Korčula: The Ground Situation Revisited, New Evidence, and Future Investigations*, u: *Grčki utjecaj*, 289-302; CAMBI 2001b, 61; CAMBI 2002 b, CAMBI 2002 c, 30.

⁹² FORENBAHER - KAISER 2003; KIRIGIN 2002, 375-379.

Izložba *U susret Zavičajnom muzeju otoka Visa*

Unutar Arheološke zbirke u Visu postavljena je izložba “U susret Zavičajnom muzeju otoka Visa” 1999. god., koju su organizirali Hrvatski povijesni muzej iz Zagreba, Arheološki muzej iz Splita i Grad Vis.⁹³ Izložba prezentira javnosti bogatu arheološku i etnografsku građu grada i otoka Visa, a osmišljena je tako da započinje arheološkom građom prvotno prezentiranom kroz helenističke izložke počinjući s gnathia keramikom i *tanagra* figuricama. Materijali su južnoitalskog i lokalnog isejskog podrijetla. To su posude koje su služile kao stolno posuđe u svakidašnjem životu isejskih Grka.

Nasuprot ovim vitrinama nalaze se rimske kamene urne cilindričnih i kvadratnih oblika koje su pronađene na području antičke Isse. Nadalje, u trećim vitrinama izložene su dvije terakotne ženske figurice. Obje su oštećene i nedostaje im donji dio, a na jednoj od njih još se nalaze ostatci temeljne bijele boje kojom su bile premazane. U ovoj vitrini izložen je i kipić koji predstavlja Erosa i Psihu u zagrljaju za koji nije sigurno je li original ili kopija. U sljedećim vitrinama izloženi su raznovrsni sitni predmeti uglavnom rimski.

Kameni reljef boga Marsa postavljen je na drvenom postamentu. Pronađen je u moru uz obalu poluotoka Prirova.⁹⁴ Reljef nije osobito kvalitetan rad, a može ga se datirati u 2. st.

U prostoru su izloženi ulomci dviju rimskih stela i jedne grčke.⁹⁵

U sljedećoj vitrini izložene su tri kamene glave. Dvije ženske su izrađene u bijelom sitnozrnatom mramoru, a treća je od crvenkastog egipatskog granita i predstavlja bradatog Silena.⁹⁶ Uz njih su još i primjerci rimskoga novca iz Augustova vremena. Prostor je bogato ukrašen fotografijama isejskih spomenika.

Nakon arheoloških izložaka slijedi sakralna baština Visa predstavljena fotografijama, zatim etnografska građa prezentirana kroz nekoliko cjelina: prva pokazuje, ribarstvo, slijedi građanski namještaj te cjeline brodogradnje, vinogradarstva, prijevoza robe i suvremene povijesti.

Gotovo svi izloženi predmeti izrađeni su početkom 20. stoljeća.

⁹³ Izložbu je likovno osmislio Berislav Brajković, autori su Nataša Mataušić, a arheološkog dijela izložbe pisac ovih redaka. Osvrt na izložbu objavljen je u *Informatici museologici*, PAVIĆ-DAUTBEGOVIĆ 1999, 23.-27.

⁹⁴ GABRIČEVIĆ o. c. (49), 38.

⁹⁵ Ovi ulomci stela pronađeni su prigodom istraživanja na Martvilu 1976. i 1980. godine, KIRIGIN-MARIN, o. c. (33), 57-59.

⁹⁶ GABRIČEVIĆ o. c. (49), 54.

Izložba *Palagruža – otok među zvijezdama - Diomedov otok*

Arheološki radovi na Palagruži rezultirali su postavljanjem izložbe “Palagruža- otok među zvijezdama – Diomedov otok” 2000. god. u Komiži, kao stalni postav splitskog Arheološkog muzeja.⁹⁷ Autor izložbe je B. Kirigin. Na izložbi su predstavljeni nalazi s Palagruže pronađeni prigodom istraživanja 1992.-1993., izlošci iz Hrvatskoga Prirodoslovnog muzeja iz Zagreba i privatnih zbirki J. Oreba i K. Borčić.⁹⁸

Izložba *Amfore iz Vele Svitnje*

U travnju 2002. godine, za Dan grada, otvorena je i stalna izložba amfora izronjenih u uvali Vela Svitnja davnih sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Istraživanja je vodio N. Cambi. Ukupno su izronjene 634 amfore tipa Lamboglia 2, i jedna Républiqueine 1, te fina kampanska keramika i nešto brončanih predmeta.

Izložba je izrađena prema projektu Ž. Kovačića, arhitekta koji se specijalizirao upravo za muzeološke postave.

Nakon temeljito provedene konzervacije amfora, koju je obavila konzervatorska radionica Arheološkog muzeja u Splitu, one su složene u lijepu i skladnu izložbenu cjelinu.

Uz navedene amfore tipa Lamboglia 2 u prostoru je izložena velika perforirana dolia izronjena u viškoj luci kod *Macela*, prečke sidara, od kojih je jedna s pečatom (C(ai) IVL(ii) CIS(si), ili možda CIS(iaci), izronjene u uvali Vela Svitnja, no ne na samom lokalitetu,⁹⁹ zatim kampanska keramika, koja je bila dio brodskog posuđa, te velik broj poklopaca amfora.

Od drugih amfora koje su izložene u Zbirci, a koje su izronjene u Uvali sv. Jurja i širem viškom i palagruškom akvatoriju, prezentirane su za naše područje rijetka grčka arhajska amfora, zatim amfora tipa Dressel 38 (1.-2. st.), Richborough 527 (1.-2. st.), Dressel 14 (sred. 1.-2. st.), Dressel 2-4 (kraj 1. st. pr. Kr.-1. st.) i amfora tipa Late Roman 4 (4.-6. st.). One zapravo sugeriraju s kojim je Sredozemnim krajevima Issa bila u doticajima tijekom stoljeća.

Amfore su zatim slagane u dva reda širine i jedan visine, te tri reda širine i dva visine, a na samome kraju, koji stoji nasuprot perforiranoj doliji, amfore su složene u pet redova visine. Ovo je jedino mjesto u Hrvatskoj gdje je ovoliki

⁹⁷ Izložba je do sad bila postavljena u Torontu (1995.), Splitu (2000.), Zagrebu (2001.) i Oxfordu (2001.).

⁹⁸ Osvrt na izložbu KATUNARIĆ 2002, 133-136.

⁹⁹ RADIĆ I., Olovne prečke antičkih sidara - dva nova nalaza iz podmorja Visa, Diadora 12, Zadar 1990., 65-78.

(285) broj amfora složen na način kako su prevožene u brodskom potpalublju. Po mnogim sudovima jedna je od najboljih prezentacija hidroarheološke građe u nas.¹⁰⁰

Na izložbi su složene sve cijele amfore s ovog lokaliteta, a preostala grla i drugi dijelovi amfora pohranjeni su u depou Arheološke zbirke Issa.

Proteklo razdoblje uvelike su obilježili znanstveni skupovi koji su se održali u Veneciji 1996., s temom *La Dalmazia e l'altra sponda. Problemi di archaiologhia adriatica* i Splitu 1998. godine, na temu *Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana*. Na ovim skupovima javnosti su prezentirani rezultati najnovijih povijesno - arheoloških istraživanja tematski vezanih i za naše područje. Vrijedni radovi su objavljeni i zasigurno će dugo biti citirani u stručnoj literaturi.¹⁰¹

Objavljena je knjiga *Issa. Grčki grad na Jadranu*, iz pera B. Kirigina, koja je prvi sintetski rad o grčkoj Issi.¹⁰² M. B. Mandinić prevela je poznatu Brunšmidovu knjigu *Natpisi i novac grčkih gradova u Dalmaciji*. U predgovoru ove knjige prevoditeljica kronološki donosi pronalaske natpisâ i novca grčkih gradova na Jadranu uz bibliografiju i komentare.¹⁰³

B. Nardelli objedinila je svu terakotnu plastiku iz splitskoga Arheološkog muzeja. Te terakote podrijetlom su ponajviše sa Visa, ali i iz Solina i Hvara.¹⁰⁴

N. Cambi objavio je kapitalno djelo *Antika*, u kojem donosi cjelokupan pregled grčke i rimske antičke baštine u našoj zemlji, pa se tako uvelike osvrće i na isejske spomenike.¹⁰⁵ Isti autor objavio je i dvije studije; o grčkim kolonijama i dometima grčke civilizacije na našem dijelu Jadrana, te o urbanistici i arhitekturi 4. st. pr. Kr. na istočnom Jadranu.¹⁰⁶

Prijevod Kasija Diona i Herodijana uz komentare i osvrt na ilirsko-rimske ratove i gusarstvo u svojim radovima obradila je M. Šašel-Kos.¹⁰⁷

B. Kirigin je objavio feljton u Slobodnoj Dalmaciji o Palagruži, o njezinoj povijesti i novijim istraživanjima na njoj.¹⁰⁸ Također, potpisan je ugovor o

¹⁰⁰ Osvrt na izložbu, ČARGO 2002 d, 178-182; MATAUŠIĆ 2003, 39-44. O ležištu amfora u Veloj Svitnji, CAMBIN., Vis, uvala Vela Svitnja - brodolom antičkog broda, AP 14., Beograd 1972., 80-82; VRŠALLOVIĆ D., Arheološka istraživanja u podmorju istočnog Jadrana I-II, Zagreb 1979., 225-228.

¹⁰¹ *La Dalmazia; Grčki utjecaj*.

¹⁰² KIRIGIN 1996 a.

¹⁰³ BRUNŠMID 1998 (prijevod M. B. Mandinić).

¹⁰⁴ NARDELLI 2000, 35-123.

¹⁰⁵ CAMBI 2002 c.

¹⁰⁶ CAMBI 2001 b, 11-40; CAMBI 2002 b, 47-75.

¹⁰⁷ ŠAŠEL-KOS 1986; ŠAŠEL-KOS 1999, 137-155.

¹⁰⁸ KIRIGIN B., Palagruža - otok među zvijezdama - Diomedov otok, Slobodna Dalmacija 30. 10. 2001. - 12. 11. 2001.

kulturnoj suradnji između hrvatske i slovenske vlade, vezan uz projekt “Vis - helenistička nekropola Martvilo”, koja će rezultirati monografijom čiji su urednici B. Kirigin i B. Djurić.

Ovdje se nije moguće osvrnuti na svako objavljeno djelo, što nije ni potrebno jer se na kraju teksta nalazi bibliografija, pa se čitatelja upućuje na nju.

Iz ovdje iznesenog vidljivo je da je unatoč ratu i uvijek teškom poratnom razdoblju učinjen znatan napredak u istraživanjima spomeničke baštine Visa i njegova arhipelaga. Stožerne točke koje su obilježile proteklo razdoblje, a koje na kraju želimo istaknuti, svakako su nove spoznaje o Palagruži i nova interpretacija antičkih vrela glede ubikacije Diomedova otoka. Nadalje, potvrđeno je postojanje Diomedova svetišta na Rtu Ploči - *promunturium Diomedes*, čija se gradnja može povezati sa širenjem isejskog utjecaja u srednjoj Dalmaciji.

Dosadašnje dvojbe glede pripadnosti brončane glave isejske božice, N. Cambi je svojim radom sigurno razriješio, dokazavši da je ona bila dijelom brončanog kipa božice Artemide, a ne Afrodite i bila je grčki original obrednog kipa s kraja 4. st. pr. Kr. ili početka 3. st. pr. Kr.¹⁰⁹ Predmet rasprave bili su i drugi isejski kipovi.¹¹⁰

Prvi put su sustavno obrađene isejske terakote na jednome mjestu, te su na taj način zaokružene u cjelinu. Pojedine isejske kipiće B. Nardelli datira u 5. st. pr. Kr., što je značajno, jer su nalazi iz ovog razdoblja u Visu prilično rijetki.

Dosad gotovo potpuno nepoznato starokršćansko razdoblje na otoku Visu, počelo se polako nazirati objavljivanjem prvih nalaza iz tog razdoblja, pronađenim u Komiži i zbirci Dojmi.¹¹¹

Fraser i Matthews su uz suradnju s E. Marinom objavili popis grčkih osobnih imena grčkih gradova na Jadranu, pa tako i onih iz Isse, što će uvelike olakšati daljnji rad na proučavanju grčke i ilirske onomastike.¹¹²

¹⁰⁹ CAMBI 2002 a, 303-310.

¹¹⁰ CAMBI 1998, 53-54, 56-57; IVČEVIĆ 1998, 75-84.

¹¹¹ KIRIGIN 1998 b, 429-440. Ovdje spominjem i oveći kameni ulomak uzidan s lijeve donje strane glavnih vrata crkve sv. Nikole u Komiži. Ulomak je neobjavljen i nedvojbeno pripada kamenoj plastici starokršćanske crkve.

¹¹² FRASER M. Peter, *The Colonial inscription of Issa, L' Illyrie méridionale et l' Épire dans l' antiquité 2*, (Actes du Ile Colloque international de Clérmont-Ferrand 25.-27. Oct. 1990.), Paris 1993., 167-174; FRASER M. Peter and MATTHEWS E. (urednici), *Lexicon of Greek Personal Names vol. III A, Peloponnese, Western Greece, Sicily and Magna Graecia*, Oxford 1997.

Napravljen je pomak i u proučavanju helenističke keramike. Kirigin je svoje radove posvetio problematici gornjojadranskih vaza,¹¹³ grčko – italskih amfora¹¹⁴ i helenističkih amfora za koje misli da su lokalne isejske izrade i rađene isključivo za potrebe pogrebnih običaja u Issi.¹¹⁵ M. Katić o potonjim amforama iznosi drukčije razmišljanje.¹¹⁶

Učinjen je napredak u tretmanu i istraživanju isejskih spomenika ali i spomenika na cijelom viškom arhipelagu. Tu je mnogo pridonio rad ekipe okupljene oko *Projekta jadranski otoci*, koja je, kako je već spomenuto, broj arheoloških lokaliteta gotovo utrostručila, a u 2004. godini objavit će se iscrpna studija tih radova, koja će dati pregled arheoloških istraživanja na Visu, popis sviju lokaliteta, tumačenje sviju antičkih pisanih izvora na jednome mjestu i bibliografiju radova o Visu i njegovom arhipelagu. Ovaj treći svezak, uz dva prije objavljena za otoke Hvar i Brač, u cijelosti će zaokružiti arheološku kartu srednjedalmatinskih otoka.¹¹⁷

Ministarstvo kulture prepoznalo je dugogodišnja nastojanja i vrijedne programe splitskog Arheološkog muzeja, te je omogućilo zapošljavanje kustosa za višku Arheološku zbirku, čime se uspostavila kontinuirana stručna djelatnost na ovom arheološki iznimno zanimljivom području.

Na kraju želim spomenuti da je u završnoj izradi novi Gradski urbanistički plan grada Visa, kojim će se, vjerujem, dodatno zaštititi arheološka baština grada Visa.

Ostaje da se u idućem razdoblju intenziviraju istraživanja na lokalitetima koji mogu dati prapovijesne, starokršćanske i ranosrednjovjekovne nalaze, jer su ova razdoblja do danas prilično neistražena i nepoznata. Jednako tako i za prostor *intra muros* antičke Isse, kako bi se započelo s otkrivanjem gradske arhitekture ove najveće grčke kolonije u našoj zemlji.

¹¹³ KIRIGIN 1999 a, 159-160; KIRIGIN 2000 b, 131-137.

¹¹⁴ KIRIGIN 1994, 15-24; KIRIGIN 1999 a 160-161.

¹¹⁵ KIRIGIN 1992 b, 41-51; KIRIGIN 1997, 69-78; KIRIGIN 1999 a, 160.

¹¹⁶ KATIĆ M., Uvod u proučavanje keramičkih radionica Farosa, OA 23/24, Zagreb 1999./2000., 50.

¹¹⁷ Vidi bilješku 2.

C) BIBLIOGRAFIJA 1993-2003 (UZ DOPUNU STARIJE BIBLIOGRAFIJE)¹¹⁸*Kratice:*

AP	Arheološki pregled
FOC	Folia onomastica Croatica
Grčki utjecaj	Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana, CAMBI Nenad - ČAČE Slobodan - KIRIGIN Branko (urednici), Split 2002.
HA	Histria Antiqua
Hrv. zora	Hrvatska zora, Glasilo Matice hrvatske Vis
Informatica muz.	Informatica museologica
La Dalmazia	La Dalmazia e l'altra sponda, problemi di <i>archaiologia</i> adriatica, BRACCESI Lorenzo - GRACIOTTI Sante (urednici), Firenze 1999.
OA	Opuscula archaeologica
OHAD	Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva
Palagruža	Palagruža - jadranski dragulj, HODŽIĆ Milan (urednik), Split-Kaštela 1996.
PPUD	Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji
RFFZd	Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru
Rad. HAZU Zd	Radovi za povijesne znanosti HAZU u Zadru
VAHD	Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku
VAMZ	Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu
VMKH	Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske

ALFIERI TONINI 1999

Alfieri Tonini, Teresa, Diodoro e la colonizzazione adriatica di Siracusa, *Hesperia* 15, (I Greci in Adriatico), Roma 1999., 211-216.

BANDELLI 1999

Bandelli, Gino, Roma e l'Adriatico nel III secolo a. C., u: *La Dalmazia*, Firenze, 1999., 175-193.

BARBIERI 1991

Barbieri, Veljko, *Polis Issa, Latina et Graeca* 38, Zagreb 1991., 35-54.

BERTI - BONOMI - LANDOLFI 1997

Berti, Fede - Bonomi, Simonetta, Landolfi, Maurizio, *Classico anticlassico, Vasi alto-adriatico tra Piceno, Spina e Adria*, (katalog izložbe Ancona 20. IV-13. X 1997.), Ancona 1997., 31, 34.

¹¹⁸ Na savjetima prigodom sastavljanja bibliografske građe zahvaljujem se kolegi A. Duplančiću.

BILIČIĆ 1994 a

Biličić, Vid, O mogućnostima ranokršćanskih nalaza na otoku Visu, Hrv. zora 7, Vis 1994., 12-14.

BILIČIĆ 1994 b

Biličić, Vid, Mogućnost starokršćanskih nalaza na otoku Visu, (nastavak iz prošlog broja), Hrv. zora 8, Vis 1994., 9-13.

BONAČIĆ MANDINIĆ 2000

Bonačić Mandinić, Maja, Novac Isse i Farosa u zbirci Magyar Nemzeti Múzeum u Budimpešti, VAHD 92, Split 2000., 255-267.

BONAČIĆ MANDINIĆ - VISONÀ 2002

Bonačić Mandinić, Maja, - Visonà, Paolo, Monetary circulation on the island of Vis (ancient Issa) in Dalmatia c. 380 BC-600 AD, u: Grčki utjecaj, Split 2002., 319-374.

BRUNŠMID 1998

Brunšmid, Josip, Natpisi i novac grčkih gradova u Dalmaciji, prevela i priredila Maja Bonačić Mandinić, Split 1998.

BRUSIĆ 1990

Brusić, Zdenko, Resnik kod Kaštel Novog, helenističko pristanište, AP 29/1988., Ljubljana 1990., 117-119.

BRUSIĆ 1993

Brusić, Zdenko, Vrste importa helenističke i rimske keramike u Liburniju, u: Umjetnost na istočnoj obali Jadrana u kontekstu europske tradicije, Zbornik Pedagoškog fakulteta, Rijeka 1993., 81-83.

BRUSIĆ 1999

Brusić, Zdenko, Hellenistic and Roman Relief Pottery in Liburnija, Oxford 1999. (BAR International Series 817.)

BUŠKARIOL 2000

Buškariol, Frane, Prilozi poznavanju prošlosti otoka Visa od 5 do 15 stoljeća, VAHD 92, Split 2000., 233-253.

CAMBI 1984

Cambi, Nenad, Vespasianus-Porträts aus Dalmatien, Boreas 7, Münster 1984., 82-88.

CAMBI 1988

Cambi, Nenad, Atički sarkofazi na istočnoj obali Jadrana, Split 1988., 10-11, 46, 72, 148.

CAMBI 1991 a

Cambi, Nenad (urednik), Uvod, u: Antička Salona, Split 1991., 8-10.

CAMBI 1991 b

Cambi, Nenad, Amfore kasnorepublikanskog doba i njihova produkcija u Dalmaciji, u: Zbornik radova posvećenih akademiku Alojzu Bencu, Posebna izdanja ANUBiH knj. XCV, odjeljenje društvenih nauka knj. 27, Sarajevo 1991., 55-65.

CAMBI 1994

Cambi, Nenad, Sarkofag Dobrog pastira iz Salone i njegova grupa, Split 1994., 95.

CAMBI 1998

Cambi, Nenad, Skupine carskih kipova u rimskoj provinciji Dalmaciji, HA 4, Pula 1998., 53-54, 56, 57.

CAMBI 2000

Cambi, Nenad, Imago animi. Antički portret u Hrvatskoj, Split 2000.

CAMBI 2001 a

Cambi, Nenad, I porti della Dalmazia, Strutture portuali e rote marittime nell' Adriatico di eta Romana, Trieste-Roma 2001., 146-147.

CAMBI 2001 b

Cambi, Nenad, La civiltà dei Greci nell' Adriatico orientale, Hesperia 17, Roma 2001., 11-40.

CAMBI 2002 a

Cambi, Nenad, Glava božice iz Isse (Vis, otok Vis), u: Grčki utjecaj, Split 2002., 303-310.

CAMBI 2002 b

Cambi, Nenad, Urbanistica e architectura del IV sec. A.C. ad oriente dell' Adriatico, u: La Sicilia dei due Dionisi, Roma 2002., 47-75.

CAMBI 2002 c

Cambi, Nenad, Antika, Zagreb 2002.

CAMBI 2002 d

Cambi, Nenad, Kiparstvo, Longae Salonae I (urednik Emilio Marin), Split 2002., 117, 125, 127., Longae Salonae II (urednik Emilio Marin), Split 2002., 44, sl. 2, 57, sl. 31, 62, sl. 44.

COLONNA 1998

Colonna, Giovanni, Pelagosa, Diomede e le rotte dell' Adriatico, Archeologia classica 50, Roma 1998., 363-378.

COPPOLA 1993

Coppola, Alessandra, Demetrio di Faro, un protagonista dimenticato, Roma 1993.

CULHAM 1993

Culham, Phyllis, Roman, Greeks, and Dalmata: Reconstructing the context of RDGE 24, Classical Antiquity vol. 12, no 1, Berkley 1993., 51-64.

ČAČE 1994

Čače, Slobodan, Prilozi raspravi osnivanju grčkih naseobina na Jadranu u 4. st pr. Kr., RFFZd 33 (20)/ 1993-1994, Zadar, 1994., 33-54.

ČAČE 1999

Čače, Slobodan, Manijski zaljev, Jadastini i Salona, VAHD 90-91, Split 1999., 57-87.

ČARGO 2000 a

Čargo, Boris, Helenistička nekropola "Martvilo" – arheološki park, Hrv. zora 26, Vis 2000., 6-9.

ČARGO 2000 b

Čargo, Boris, "Martvilo" od uništenja do arheološkog parka, Hrv. zora 27, Vis 2000., 5-6.

ČARGO 2001

Čargo, Boris, Vodič po antičkoj Issi [1], Hrv. zora 30, Vis 2001., 7-8.

ČARGO 2002 a

Čargo, Boris, Vodič po antičkoj Issi 2, Hrv. zora 31, Vis 2002., 4-7.

ČARGO 2002 b

Čargo, Boris, Vodič po antičkoj Issi 3, Hrv. Zora 32, Vis 2002., 9-14.

ČARGO 2002 c

Čargo, Boris, Vodič po antičkoj Issi 4, Hrv. Zora 33, Vis 2002., 11-15.

ČARGO 2002 d

Čargo, Boris, Arheološka zbirka na Visu obogaćena postavom amfora s Vele Svitnje, OHAD 3, Zagreb 2002., 178-182.

ČARGO 2003

Čargo, Boris, Vodič po antičkoj Issi 5, Hrv. zora 34, Vis 2003., 5-9.

ČARGO 2003 a

Čargo, Boris, Vodič po antičkoj Issi 6, Hrv. zora 35, Vis 2003., 5-7.

ČARGO 2003 b

Čargo, Boris, Vodič po antičkoj Issi 7, Hrv. zora 36, Vis 2003., 4-9.

ČARGO 2003 c

Čargo, Boris, El teatro romano. La puesta en escena, (katalog izložbe), Zaragoza 2003., 92, 107-110, 115-117, 164, 174-175, 180.

ČARGO - MATULIĆ - BOROVIĆ 2001

Čargo, Boris - Matulić, Branko - Borović, Tonči, Terme antičke Isse. Preliminarni osvrt na arheološko konzervatorske radove u 2001. g., Hrv. zora 28, Vis 2001., 15-24.

DAVIDSON 2002

Davidson, David, Palagruža - Diomedov otok, OHAD 3, Zagreb 2002., 184-185.

DOMIĆ-KUNIĆ 1993

Domić-Kunić, Alka, Gentije - međunarodni odnosi između Ilirije, Rima i Makedonije uoči i za vrijeme trećeg makedonskog i trećeg ilirskog rata, OA 17., Zagreb 1993., 205.-251.

DULČIĆ 1998

Dulčić, Gorjana, Arhitektura i urbanizam antičke Isse, Patina (časopis studenata povijesti umjetnosti) 3, Zagreb 1998., 5-21.

FARLATI 1999 a

Farlati, Daniele, Hvarski biskupi, prijevod Kažimir Lučin, Mogućnosti 1/3, Split 1999., 121, 128-129, 139-140, 143-147.

FARLATI 1999 b

Farlati, Daniele, Hvarski biskupi, prijevod Kažimir Lučin, Mogućnosti 4/6, Split 1999., 101, 115-116.

FARLATI 1999 c

Farlati, Daniele, Hvarski biskupi, prijevod Kažimir Lučin, Mogućnosti 7/9, Split 1999., 133.

FISKOVIĆ 1968

Fisković, Cvito, Umjetnička baština otoka Visa, Zadarska revija 4, Zadar 1968., 257-261.

FORENBAHER - KAISER 1997

Forenbaher, Stašo - Kaiser, Timothy, Palagruža, jadranski moreplovci i njihova kamena industrija na prijelazu bakrenog u brončano doba, OA 21, Zagreb 1997., 15-28.

FORENBAHER - KAISER 1999

Forenbaher, Stašo - Kaiser, Timothy, The Earliest Islanders of the Eastern Adriatic, Collegium Anthropologicum 23, Zagreb 1999., 521-530.

FORENBAHER - KAISER 2003

Forenbaher, Stašo - Kaiser, Timothy, Spila Nakovana. Ilirsko svetište na Pelješcu, Zagreb 2003.

FORENBAHER et alii 1994

Forenbaher, Stašo - Gaffney, Vince - Hayes, John W. - Kaiser, Timothy - Kirigin, Branko - Leach, Peter and Vujnović, Nikša, Hvar-Vis-Palagruža 1992 - 1993. A Preliminary report of the Adriatic Island Project (contact, commerce and colonisation 6000 BC-600 AD, VAHD 86, Split 1994., 13-52.

FRASER - MATTHEWS 1997

Fraser, M. Peter - Matthews, E. (urednici), *Lexicon of Greek Personal Names vol. III A, Peloponnese, Western Greece, Sicily and Magna Graecia*, Oxford 1997.

GAFFNEY et alii 2002

Gaffney, Vince - Čače, Slobodan - Hayes, John W. - Kirigin, Branko - Leach, Peter and Vujnović, Nikša, *Secret Histories: The Pre-colonial Archaeological Context for Greek Settlement of the Central Adriatic Islands*, u: *Grčki utjecaj*, Split 2002., 25-50.

GAFFNEY 1993

Gaffney, Vince (urednik), *The Adriatic islands project, contact, commerce and colonisation 6000 BC-600 AD (interno izvješće)*, Birmingham 1993., 20-36.

GAFFNEY 1994

Gaffney, Vince (urednik), *The Adriatic islands project, contact, commerce and colonisation 6000 BC-600 AD (interno izvješće)*, Birmingham 1994., 11-27.

GLUŠČEVIĆ 2003

Glušćević, Smiljan, *Luka izranja iz mora*, u: *Otok Vis*, edicija Biseri Jadrana god. I, br. 2., Zagreb 2003., 136-139.

GORINI 1999

Gorini, Giovanni, *Aspetti della presenza di moneta greca in Adriatico*, u: *La Dalmazia*, Firenze 1999., 165-173.

HORDEN and PURCELL 2000

Horden, Peregrin and Purcell, Nicholas, *The Corrupting Sea*, Oxford 2000., 388, 442.

IVČEVIĆ 1998

Ivčević, Sanja, *Carske statue s Visa*, HA 4, Pula 1998., 75-84.

JOHNSTON 2000/2001

Johnston, W. Alan, *Sailors and sanctuaries of the ancient Greek world*, *Archeology International*, London 2000/2001., 25-28.

JOVANOVIĆ 1997

Jovanović, Aleksandar, *Isa*, u: *Arheološki leksikon* (urednik Dragoslav Srejić), Beograd 1997., 400.

JELASKA-MARIJAN 2003

Jelaska-Marijan, Zdravka, *Zbornik radova o grčkom utjecaju na istočnom Jadranu (prikaz)*, *Rad. HAZU Zd 45*, Zagreb-Zadar 2003., 447-450.

JELIČIĆ-RADONIĆ - RAUTER PLANČIĆ 1995

Jeličić-Radonić, Jasna - Rauter Plančić, Biserka (urednice), *Pharos antički Stari Grad*, katalog izložbe Muzejsko galerijskog centra 38, Zagreb 1995.

JURIŠIĆ 1994

Jurišić, Mario, Podmorska arheološka istraživanja tijekom godine 1993., OHAD 1, Zagreb 1994., 40-44.

JURIŠIĆ 1997

Jurišić, Mario, Antički ribnjak u uvali verige na Brijunima. Prilog poznavanju antičkih ribnjaka i srodnih objekata na Jadranu, u: Arheološka istraživanja u Istri, Zagreb 1997., 166. (Izdanja HAD-a 18).

JURIŠIĆ 2000

Jurišić, Mario, Ancient shipwrecks of the Adriatic Maritime Transport during the first and second centuries AD, Oxford 2000. (BAR International Series 828).

KAISER - KIRIGIN 1994

Kaiser, Timothy - Kirigin, Branko, Palagruža arheološko srce Jadrana, Arheo 16, Ljubljana 1994., 65-71.

KAISER - VUJNOVIĆ 1995

Kaiser, Timothy - Vujnović, Nikša, Krajicina spilja: an early bronze age cave on the island of Vis, OHAD 27/2, Zagreb 1995., 30-36.

KAISER - FORENBAHER 1999

Kaiser, Timothy - Forenbaher, Stašo, Adriatic sailors and stone knappers: Palagruža in the 3rd millennium BC, Antiquity vol. 73, no. 280, Cambridge 1999., 313-324.

KATIĆ 1997

Katić, Miroslav, Crkva sv. Silvestra na Biševu, Hrv. zora 17-18, Vis 1997., 12-13.

KATIĆ 2002

Katić, Miroslav, Antropomorfna posuda sa sinkretističkim prikazom Silena-Besa iz Visa, Znakovi i riječi, zbornik projekta "Protohistorija i antika hrvatskog povijesnog prostora," Zagreb 2002., 101-107.

KATIČIĆ 1995

Katičić, Radoslav, Illyricum mythologicum, Zagreb 1995.

KATUNARIĆ 2002

Katunarić, Tea, Palagruža - otok među zvijezdama - Diomedov otok, Infomatica muz. 33 (1-2), Zagreb 2002., 131-133.

KIRIGIN 1992 a

Kirigin, Branko, Issa i JNA, OHAD 1, Zagreb 1992., 51-55.

KIRIGIN 1992 b

Kirigin, Branko, Helenističke funerarne amfore iz Isse, Diadora 14, Zadar 1992., 41-51.

KIRIGIN 1994

Kirigin, Branko, Grčko-italske amfore na Jadranu, *Arheološki vestnik* 45, Ljubljana 1994., 15-24.

KIRIGIN 1995 a

Kirigin, Branko, Mali otok u velikom muzeju, *Matica XLV/1995*, 5, Zagreb 1995., 48-51.

KIRIGIN 1995 b

Kirigin, Branko, Mali otok u velikom muzeju - Palagruža u Torontu, *OHAD* 27/2, Zagreb 1995., 61-66.

KIRIGIN 1996 a

Kirigin, Branko, Issa. Grčki grad na Jadranu, Zagreb 1996.

KIRIGIN 1996 b

Kirigin, Branko, Arheološka baština Palagruže, u: *Palagruža, Split-Kaštela* 1996., 19-25.

KIRIGIN 1996 c

Kirigin, Branko, Prilog bibliografiji radova o Palagruži, u: *Palagruža, Split-Kaštela* 1996., 27-29.

KIRIGIN 1997

Kirigin, Branko, Isejske helenističke funerarne amfore, *Godišnjak Centra za balkanološka istraživanja* 28, Sarajevo 1992-1997., 69-78.

KIRIGIN 1998 a

Kirigin, Branko, 2001 arheološko nalazište, Projekt jadranski otoci. Hvar-Split-Zadar-Ljubljana-Birmingham-Toronto. Veze, trgovina i naseljavanje, 6000 g. pr. Kr.-600g. pr. Kr., sažetak važnijih rezultata (urednik Branko Kirigin), Hvar-Split 1998.

KIRIGIN 1998 b

Kirigin, Branko, Late Roman period on the island of Vis and its archipelago: the archaeological evidence, u: *Radovi XIII. međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju III* (urednici Nenad Cambi i Emilio Marin), Vatikan-Split 1998., 429-440.

KIRIGIN 1999 a

Kirigin, Branko, The Greeks in Central Dalmatia, u: *La Dalmazia*, Firenze 1999., 147-164.

KIRIGIN 1999 b

Kirigin, Branko, Arheologija otoka Visa, Biševa, Sveca i Palagruže, *VAHD* 90-91, Split 1999., 405-458.

KIRIGIN 2000 a

Kirigin, Branko, Un ponte Archeologico sull' Adriatico, *Archeo* 1 (179), Roma 2000., 44-51.

KIRIGIN 2000 b

Kirigin, Branko, Alto Adriatico vases from Dalmatia, Adriatico tra IV e III sec. A.C., u: Vasi alto-adriatici tra Piceno, Spina e Adria, Roma 2000., 131-137.

KIRIGIN 2000 c

Kirigin, Branko, Grčka civilizacija, u: Arheološki muzej – Split AD 2000, (spomenica - urednik Emilio Marin), Split 2000., 13-16; 111-114.

KIRIGIN 2002

Kirigin, Branko, Novosti o Grcima u Dalmaciji, Godišnjak ANUBIH XXXII, Centar za balkanološka istraživanja knj. 30, Sarajevo i dr., 2002., 363-383.

KIRIGIN - ČAČE 1998

Kirigin, Branko - Čače, Slobodan, Archaeological evidence for the cult of Diomedes in the Adriatic, Hesperia 9, Roma 1998., 63-110.

KIRIGIN - IVČEVIĆ 1998

Kirigin, Branko - Ivčević, Sanja, Issa 1997, OHAD 2, Zagreb 1998., 46-52.

KIRIGIN - KATUNARIĆ 2002

Kirigin, Branko - Katunarić, Tea, Palagruža - crkva Sv. Mihovila. Izvještaj sa zaštitnih iskopavanja 1996., VAHD 94, Split 2002., 297-324.

KOS 1998

Kos, Peter, Leksikon antičke numizmatike, Zagreb 1998., 156-158.

KOZLIČIĆ 1990

Kozličić, Mithad, Plovidba antičkim Jadranom, Beograd 1990.

KOZLIČIĆ 1996

Kozličić, Mithad, Otok Palagruža na antičkim pomorskim putovima, u: Palagruža, Split-Kaštela 1996., 39-44.

KOVAČIĆ 1997

Kovačić, Joško, Palagruža od 12-20 stoljeća, Prilozi povijesti otoka Hvara X, Hvar 1997., 39-47.

KUNTIĆ-MAKVIĆ 2002

Kuntić-Makvić, Bruna, Les Romains et les Grecs Adriatiques, u: Grčki utjecaj, Split 2002., 141-158.

LUNI 1999

Luni, Mario, Rapporti tra le coste dell' Adriatico in età classica ed i traffici con Grecia e Magna Grecia, u: La Dalmazia, Firenze 1999., 13-40.

MARDEŠIĆ 1996

Mardešić, Andrija Vojko, Monaške zajednice na Palagruži, u: Palagruža, Split-Kaštela 1996., 45-49.

MARDEŠIĆ 2001

Mardešić, Andrija Vojko, Povijesna zrnca o otocima viškog arhipelaga, knj. 2, Vis 2001.

MARDEŠIĆ 2002 a

Mardešić, Andrija Vojko, Nešto o pustinjačkim i samostanskim nastambama na otocima viškog arhipelaga, Hrv. zora 32, Vis 2002., 7-8.

MARDEŠIĆ 2002 b

Mardešić, Andrija Vojko, Nešto o pustinjačkim i samostanskim nastambama na otocima viškog arhipelaga(nastavak), Hrv. zora 33, Vis 2002., 16-18.

MARIN 1993

Marin, Emilio, Kronika. Izvješće o radu Arheološkog muzeja u Splitu u 1992. godini, VAHD 85, Split 1993., 340.

MARIN 1994

Marin, Emilio, Kronika. Izvješće o radu Arheološkog muzeja u Splitu u 1993. godini, VAHD 86, Split 1994., 340.

MARIN 1998

Marin, Emilio, Kronika. Izvješće o radu Arheološkog muzeja u Splitu u 1994., 1995., i 1996. godini, VAHD 87-89, Split 1998., 547.

MARIN 1999

Marin, Emilio, Kronika. Izvješće o radu Arheološkog muzeja u Splitu u 1997. godini, VAHD 90-91, Split 1999., 593.

MARIN 2000

Marin, Emilio, Kronika. Izvješće o radu Arheološkog muzeja u Splitu u 1999. godini, VAHD 92, Split 2000., 343.

MARIN 2001

Marin, Emilio, Kronika. Izvješće o radu Arheološkog muzeja u Splitu u 2000. godini, VAHD 93, Split 2001., 604-605.

MARIN 2002

Marin, Emilio, Kronika. Izvješće o radu Arheološkog muzeja u Splitu u 2001. godini, VAHD 94, Split 2002., 441-443.

MARŠIĆ 1997

Maršić, Dražen, Problemi istraživanja antičkog Epetija, Diadora 18-19, Zadar 1997., 47-76.

MATAUŠIĆ 1995

Mataušić, Nataša, Arheološka zbirka Vis – zbirka koja još ne postoji, Hrv. zora 12, Vis 1995., 7-8.

MATAUŠIĆ 1998

Mataušić, Nataša, Što se krije iza zatvorenih vrata?, *Informatica muz.* 29 (3-4), Zagreb 1998., 98-103.

MATAUŠIĆ 1999

Mataušić, Nataša, Što se krije iza zatvorenih vrata?, *Hrv. zora* 22, *Vis* 1999., 10-15.

MATAUŠIĆ 2003 a

Mataušić, Nataša, Uz stalni postav amfora u kazamatima Gospine baterije u gradu Visu, *Hrv. zora* 34, *Vis* 2003., 10-16.

MATAUŠIĆ 2003 b

Mataušić, Nataša, Uz stalni postav amfora u kazamatima "Gospine baterije" u gradu Visu, *VMKH* 1-2, Zagreb 2003., 39-44.

MATAUŠIĆ - ČARGO - BILIČIĆ 1999

Mataušić, Nataša - Čargo, Boris - Biličić, Vid, Katalog izložbe "U susret Zavičajnom muzeju otoka Visa", *Vis* 1999., [6].

MEDER 2003

Meder, Jagoda, Podni mozaici u Hrvatskoj od 1. do 6. stoljeća, Zagreb 2003., 104-105.

NARDELLI 1991

Nardelli, Bruna, Le terrecotte figurate del Museo Archeologico di Venezia provenienti da Zara, *Diadora* 13, Zadar 1991., 43-54.

NARDELLI 2000

Nardelli, Bruna, Terakotna plastika u Arheološkom muzeju u Splitu, *VAHD* 92, Split 2000., 35-123.

NIKOLANCI 1989

Nikolanci, Mladen, Crna Korkira i Agatarhid iz Knida, *VAHD* 82, Split 1989., 197-199.

NOVAK 1918

Novak, Grga, Topografija i etnografija rimske provincije Dalmacije, *Nastavni vjesnik*, knj. 27, Zagreb 1918., 28-29. Dodatak uz *Bullettino di archeologia e storia dalmata* XXXIX/1916.
Na koricama pogrešno otisnuto XXXVIII/1915!

OREB 1994

Oreb, Marin, Papa Aleksandar III. na Visu, *Adrias* 4-5, Split 1994., 81-120.

PARKER 1992

Parker, A. J., *Anicent Shipwrecks of the Mediterranean & the Roman Provinces*, Oxford 1992., 448-450. (BAR International Series 580)

PARKER 1999

Parker, Robert, *The Islands of Diomedes: an archaeological sensation*, Omnibvs 38, Cambridge 1999., 1-3.

PAVIĆ - DAUTBEGOVIĆ 1999

Pavić, Vladimira - Dautbegović, Jozefina, *Od izložbe do novog postava Zavičajnog muzeja otoka Visa*, *Informatica muz.* 1-4, Zagreb 1999., 23-27.

PETRIĆ 2002

Petrić, Marinko, *Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana – podmorsko-arheološka evidencija*, u: *Grčki utjecaj*, Split 2002., 471-484.

PETRIĆ 1997

Petrić, Nikša, *Srednjovjekovna civitas srednjodalmatinskih otoka. Civitas murorum menibus turriumque hedificiis munitus*, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, 24, Split 1997., 150-152.

PETRIĆ 2003

Petrić, Nikša, *Milenijski sjaj antičke Isse*, u: *Otok Vis*, edicija *Biseri Jadrana* god. I, br. 2, Zagreb 2003., 9-15.

PETTER 1834

Petter, Franz, *Compendio geografico della Dalmazia*, Zadar 1834., 150.

PIETRINA 1999

Petrina, Anello, *La colonizzazione siracusana in Adriatico*, u: *La Dalmazia*, Firenze 1999., 117-146

PUTANEC 1999

Putanec, Valentin, *Dva paleolingvistička toponimna prežitka na hrvatskom insulariju: A. Komiža; B. Premuda*, *FOC* 8, Zagreb 1999., 123-131.

RADIĆ-ROSSI 1993

Radić-Rossi, Irena, *Amfore tipa Lamboglia 2 i Dressel 6 na istočnoj obali Jadrana u svjetlu podmorskih nalaza (magistarski rad)*, Zagreb 1993.

RADIĆ-ROSSI 2002

Radić-Rossi, Irena, *Rimski svijećnjak iz podmorja Palagruže*, *VAMZ XXXV*, Zagreb 2002., 173-189.

RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1988

Rendić-Miočević, Duje, *Antički Grci na našem Jadranu i neka pitanja naseljavanja priobalja Manijskog zaljeva*, *Adrias* 2, Split 1988., 5-19.

SANADER 1997

Sanader, Mirjana, *The Island of Vis (Issa) and it's Role as Mediterranean Cross-road on the Eastern Adriatic Coast*, *Abstratets of Third Annual Meeting of European Association of Archeologists*, Ravenna, September 24-28, 1997., 130.

SANADER 2001

Sanader, Mirjana, Antički gradovi u Hrvatskoj, Zagreb 2001., 118-126.

SANADER 2002 a

Sanader, Mirjana, Issa prije Dionizija Sirakuškog? Novi prilozi staroj hipotezi, Arheološke studije i ogledi, Zagreb 2002., 24-27.

SANADER 2002 b

Sanader, Mirjana, Issa prije Dionizija I. Sirakuškog? Novi prilozi staroj hipotezi, u: Grčki utjecaj, Split 2002., 311-318.

SHAFTON 2001

Shafton, Brian, Adriatic links between Aegean Greece and Iron Age Europe during the Archaic and Early Classical periods, Anemos 2, Padova 2001., 7-42.

SUIĆ 1994

Suić, Mate, Biševo - Modra špilja. Komiža. Prilog istraživanju kontinuiteta i etničko-kulturnih simbioza na istočnoj jadranskoj obali, VAHD 86, Split 1994., 119-124.

SUIĆ 1996

Suić, Mate, ΜΑΝΙΟΣ ΚΟΛΠΟΣ (Manijski zaljev), Arheološki radovi i rasprave 12, Zagreb 1996., 269-282.

SUIĆ 2003

Suić, Mate, Antički grad na istočnom Jadranu. 2. dopunjeno izdanje, Zagreb 2003.

ŠAŠEL-KOS 1986

Šašel-Kos, Marjeta, Zgodovinska podoba prostora med Aqvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu, Ljubljana 1986.

ŠAŠEL-KOS 1999

Šašel-Kos, Marjeta, From Agron to Genthius: Large Scale Piracy in the Adriatic, I Greci in Adriatico, Hesperia 15, Roma 1999., 137-155.

ŠEPAROVIC 2002

Šeparović, Tomislav, Issejski novac iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, u: Grčki utjecaj, Split 2002., 545-547.

ŠKEGRO 1999

Škegro, Ante, Gospodarstvo rimske provincije Dalmacije, Zagreb 1999.

UJES 1994

Ujes, Dubravka, Novac grčkih gradova Farosa i Ise i ilirskog kralja Gentija iz Narodnog muzeja u Beogradu, Numizmatičar 17, Beograd 1994., 5-17

VISONÀ 1990

Visonà, Paolo, Ritrovamenti di monete della tirannide dionigiana in Italia, VAHD 83, Split 1990., 91-102.

VISONÀ 1995

Visonà, Paolo, Colonisation and Money Supply at Issa in the 4th Century B.C., *Chiron* XXV/1995., 55-62.

VISONÀ 1996

Visonà, Paolo, The Chronology of Issa's Early Hellenistic Coinage, u: 1st International Numismatical Congress in Croatia, Opatija 1996., 149-160.

VISONÀ 2000

Visonà, Paolo, Doprinosi J.M.F. Maya proučavanju grčko-ilirskih kovanja, Zbornik radova 2. međunarodnog numizmatičkog kongresa u Hrvatskoj, Opatija 2000., 57.-63.

VOJNOVIĆ 1999

Vojnović, Ivo, Vis, crkva sv. Jurja, *Hrv. zora* 23, Vis 1999., 6-9.

WILKES 2001

Wilkes, John, Iliri (preveo Živan Filippi), Split 2001.

ZANINOVIĆ 1993

Zaninović, Marin, Naselje i teritorij u antici srednje Dalmacije, u: Arheološka istraživanja u Slavonskom Brodu i brodskom posavlju, Zagreb 1993., 182-184. (Izdanja HAD-a 16).

ZANINOVIĆ 1997

Zaninović, Marin, Grčka podjela zemljišta na otoku Visu, OA 21, Zagreb 1997., 77-84.

ZANINOVIĆ 2002

Zaninović, Marin, Grčke podjele zemljišta na otocima Hvaru, Visu i Korčuli, u: Grčki utjecaj, Split 2002., 261-287.

ARCHAEOLOGICAL ACTIVITIES ON THE ISLAND OF VIS AND ITS
ARCHIPELAGO 1992-2003

(S u m m a r y)

This article offers an overview of archaeological excavations on the island of Vis and its archipelago in the period from 1992-2003, as well as an up-to-date bibliography. All the investigation undertaken in this given area is listed chronologically by site, with a short description of the research results and publications where fuller documentation can be found. Only a small part of the material found is cited. A more complete analysis of these excavations with all material will be published subsequently.

The breakout of war in the former Yugoslavia in 1991 predicated the protection of the valuable Archaeological Collection in the *Gospina batarija* fortress in Vis (part of the Archaeological Museum in Split), which was entirely dismantled, with the material stored in a secure place. Only after the danger passed for the Vis region was the collection returned to its proper place in 1995.

A) Archaeological research

The archaeological investigations on the island of *Vela Palagruža* attracted a great deal of attention in Croatian and international archaeological circles. The discovered pottery remains show that this island was intensively visited from the Neolithic to the period of Late Antiquity. On the basis of the excavation results B. Kirigin brought into question interpretations to the present about the location of Diomedes' island in the Adriatic, locating it on Palagruža.

Excavation of the Church of *St. Sylvester* on the island of Biševo was carried out by the Conservation Department of Split in 1997, along with conservation of the church. According to the excavation director M. Katić, the church, which was built by the priest Ivan Gaudičević Grlič of Split in the middle of the 11th century, was preserved almost to roof level, and test excavation within the church uncovered the remains of an early Christian church located beneath the present one.

Archaeological field survey and test excavations were performed at the hillfort of *Talež* in 1994. A large quantity of prehistoric pottery, several thousand objects, and a large quantity of Greek pottery were found, which can be dated from the 6th to the 4th centuries BC.

Small scale excavations were carried out at *Krajicina špilja (Cave)* in 1994. The trench was placed in the front section of the cave and it was established that an intact Bronze Age stratum followed after the mixed upper layers. Pottery fragments from the Neolithic, Eneolithic, and Iron Age were found at other places in the cave.

Excavations next to the Church of St. Nicholas in Dol and the Church of St. Mary in Poselje were undertaken in September 1997 by experts from the Archaeological Museum in Split.

The church of *St. Nicholas* is oriented E-W with a slight deviation to the south. It was built in the late Gothic style in the 15th century, and several phases of construction can be noted on it. A Roman wall on which the church was partially built was discovered in excavations.

Test excavation was performed at the Church of *St. Mary* in Vela Sela, today Poselje, next to the southern wall of the church, at the juncture of the earliest part of the church and the

extended western section. Only late medieval material was found in the excavations, although the toponym *Stomorsko bardo*, where the church was built, indicates an early Christian church was located here or in the immediate vicinity.

Excavation of the Church of *St. George* was carried out in 1998. The foundation remains of a semicircular apse of the Romanesque phase of the church were uncovered. Walls belonging to an early Christian church were also discovered. Late medieval graves of hermits were located around the church.

Excavation was performed in the area of the *Roman theater* by the Conservation Department of Split in 1995. Test excavation uncovered many marble fragments, capitals, polychromatic mosaic cubes, and several tesserae representing theater tickets. In terms of architecture, parts of the orchestra and the edge of the seating area were found, as well as entrances that were later walled in, and sections of the stage.

A stone relief of a female theater mask with a tragic expression is immured in the left-hand wall on the exterior side of the entrance to the monastery complex. The entire relief is fairly damaged, poorly manufactured and markedly provincial, probably dated to the 2nd century.

Rescue excavations at the *southwestern cemetery of Issa*, on the slopes of *Bandirice Hill* uncovered 14 Roman graves. The deceased were buried in amphorae, under tiles, in wooden coffins, and directly in the earth. The remains of several fragmentarily preserved Hellenistic walls were discovered below the graves on the bedrock, made in the dry-stone walling technique or in some places connected with a mixture very similar to clay. Much material was found, mostly pottery, with one fibula dated to the 1st century BC – 10 AD, a fishhook, and several coins. The pottery material was fairly mixed, and individual fragments can be dated to the 2nd cent. BC - 2nd cent. AD.

The most interesting and valuable finds were definitely the fragments of pottery moulds; five were for the production of Hellenistic relief pottery, as well as one for a stamp in the shape of a rabbit, and the lower part of a mould for making clay lamps of Hellenistic form. These finds indicate that a pottery workshop was located at this site or in the immediate vicinity.

From November 1996 to April 1997, the Conservation Department for the Protection of the Archaeological Heritage excavated three graves from the Hellenistic period at *Martvilo*, one of which was used secondarily in the early Imperial period. Items found include a large number of pottery and stone urns, ten or so clay lamps, glass balsamaria and other material, and one anthropomorphic vessel with a depiction of Silenus-Bes.

Excavation at the *Roman bath* of Issa has been performed continuously 2001-2003 in the western section, where foundation remains were found of the *prefurniae* and *tepidariae*. Excavation will be continued to the final presentation of the baths to the public.

Conservation of the mosaics in the baths has begun, carried out by experts from the Restoration Office of Croatia, and so far a mosaic with a geometric decoration and four blue dolphins has been completed.

Test excavation was performed at the Portico of ancient Issa in 1997 and 2001. The director of excavations has rejected previous theories that the famous imperial statues stood in niches along the Portico wall. The more than life-size statues could not have fit into niches with an average dimension of 1 m. Excavations in 2001 showed that behind the Portico wall was a wall of large irregularly worked stone blocks, whose function at the moment is unclear.

Excavation at the eastern city walls began in 2002 with test trenches along the interior and hypothesized exterior face of the eastern city walls. The trench (S-1) placed along the exterior side of the presumed line of the walls did not reveal the remains of walls, but instead only the probable remains of a destroyed Roman grave vault.

A second trench (S-2) was placed alongside a structure located along the inner face of the eastern city walls. This was a well constructed Roman structure with interior dimensions of 2.1 x 4.25 m. The walls of this structure were well preserved. They were composed of well-worked stone joined with a lime mortar and arranged in even rows. The structure probably functioned as a piscine, but it is unclear whether it was originally built as such, or was it later adapted for this purpose.

On the basis of photographs taken during the construction of the canning factory in Vis at the beginning of the 20th century, the remains of a classical street with steps within Issa could be recognized. This street led from the harbour towards the upper sections of the city. It is visible from the photograph that on the right side of the street was a well-built enclosure wall, whose well-carved stones fit perfectly one upon the other. Three to four rows were preserved. Given the angle from which the photograph was taken, it cannot be determined with certainty if the wall was also preserved on the other side of the street or whether the street had been completely uncovered in its entire width.

A third trench (S-3) was placed along the preserved interior face of the city walls somewhat to the north of the described structure. This investigation began in 2002, and was greatly expanded in 2003. A coordinate network was established and the entire area was surveyed in detail. The excavated quadrants have resulted in two well-preserved walls 20-50 cm distant from the inner face of the city walls forming a right angle where they join. At this moment they have been excavated to a depth of 6 m for the eastern wall and 4 m for the northern one. The width of the wall is 50 cm. They were built from regularly dressed stone blocks in a dry-stone technique or with the use of a little clay as a mortar. The material can be dated in terms of the pottery forms and coins to the 2nd-3rd centuries. A line of 32 m of the inner face of the eastern city walls, interrupted twice, was opened by cleaning and digging.

A stone base of cylindrical form with large dimensions was found. The exterior diameter measured 103 cm, the interior diameter was 58 cm, and the height 100 cm. It is difficult to determine exactly what stood on such a base, but even at first glance it is clear that it was of circular form and large dimensions.

About 1.5 m lower and to the south of the base were the remains of four rooms carved into the bedrock.

The first small excavations of the *harbour of Issa* were undertaken in 1992 with architectural drawing of its remains made in 1992 and 2003.

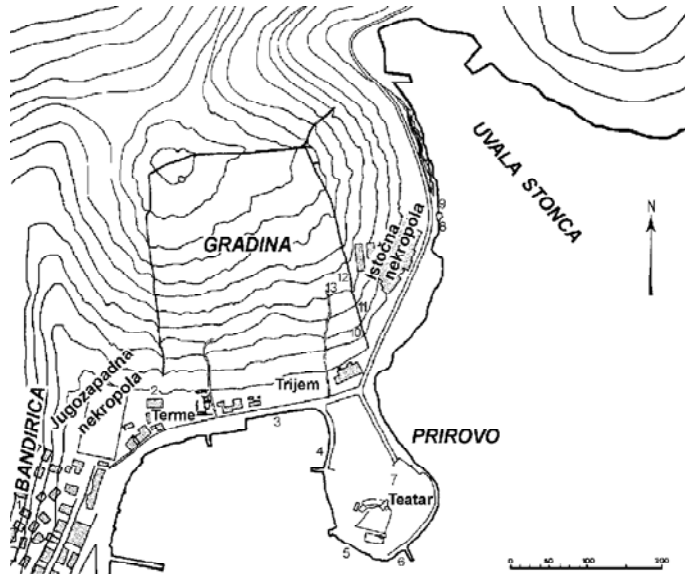
Recent research has confirmed the existence of the sanctuary of Diomedes at *Cape Ploča - promunturium Diomedes*, and the Hellenistic remains of *Tragurion* were investigated, as well as classical *Salona*. An Illyrian sanctuary from the Hellenistic period was found in *Nakovana Cave* on the Pelješac peninsula. A large part of the numerous remains of Greek pottery was produced on Issa.

B) Exhibition activities

Three exhibitions were presented in the period under consideration: Introducing the Regional Museum of the Island of Vis, Palagruža, an Island among the Stars – Diomedes' Island, and an exhibition of amphorae from Vela Svitnja Bay.

C) Bibliography 1992-2003 (with the supplement to the previous bibliographies)

Translation: Barbara Smith-Demo

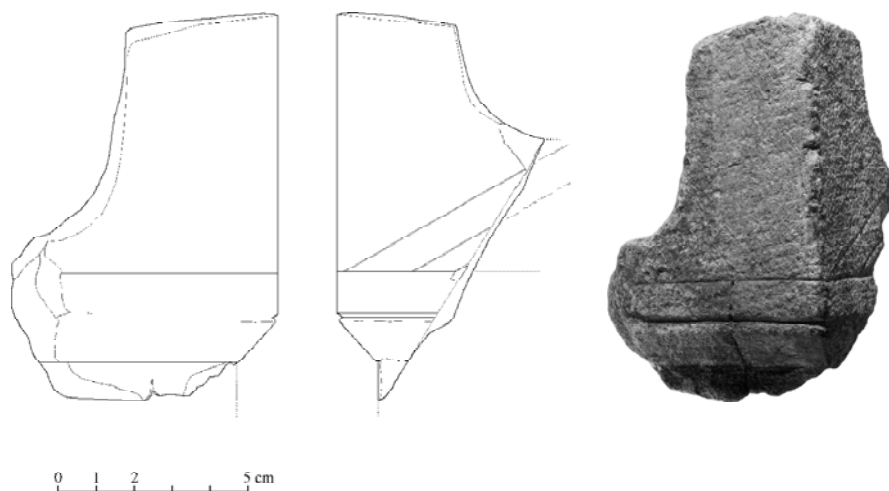
Sl. 1. Plan Isse s označenim mjestima koja se spominju u tekstu.

Fig. 1. The map of Issa showing sites mentioned in the text.

Sl. 2. Kamena kazališna obrazina.

Fig. 2. Stone theater mask.

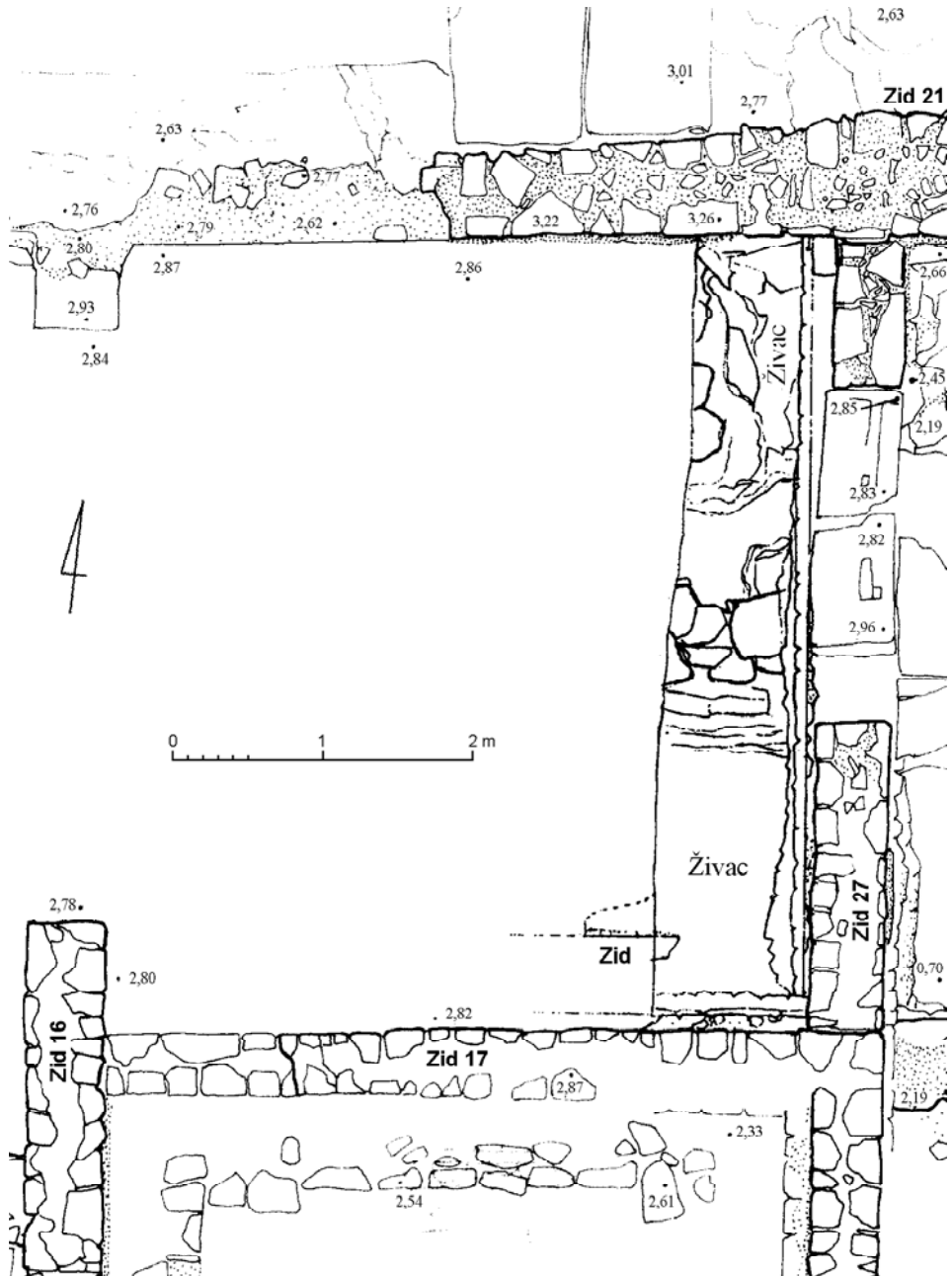
Sl. 3. a) – b) Lijevi akroterij helenističke stele.
 Fig. 3. a) – b) Left acroterium of a hellenistic stele.

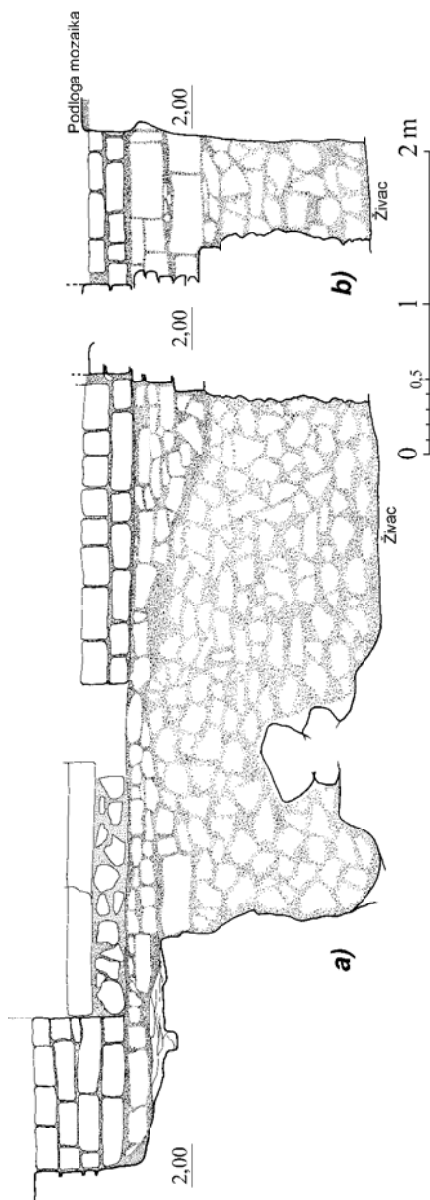
Sl. 4. Ostaci zidova na Bandirici.
 Fig. 4. Remains of walls on the
 Bandirica Hill.

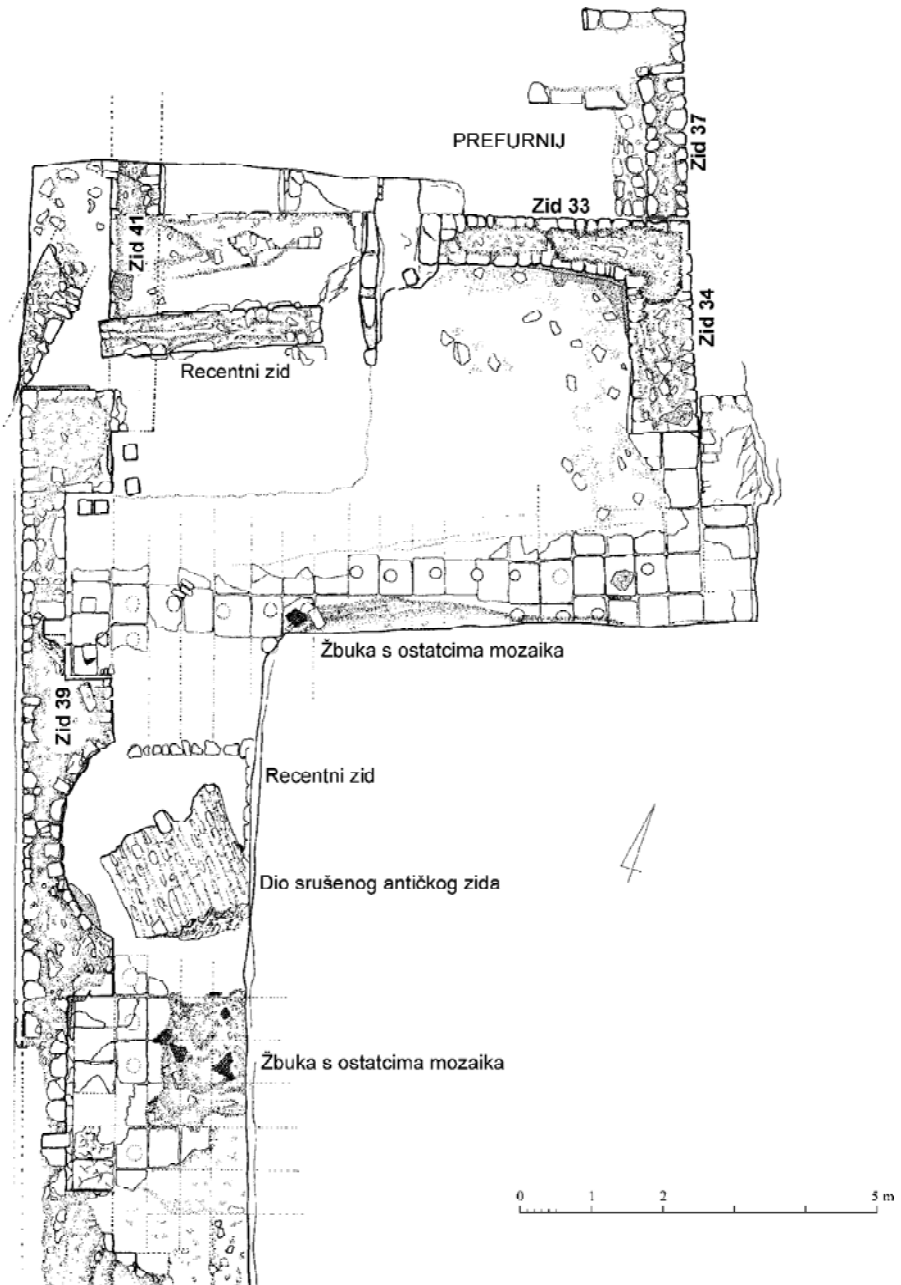
Sl. 5. Terme: žbukana podnica pronađena
 u sondi unutar tzv. prostorije E.
 Fig. 5. Roman bath: cement floor inside the
 trench in the so called room E.

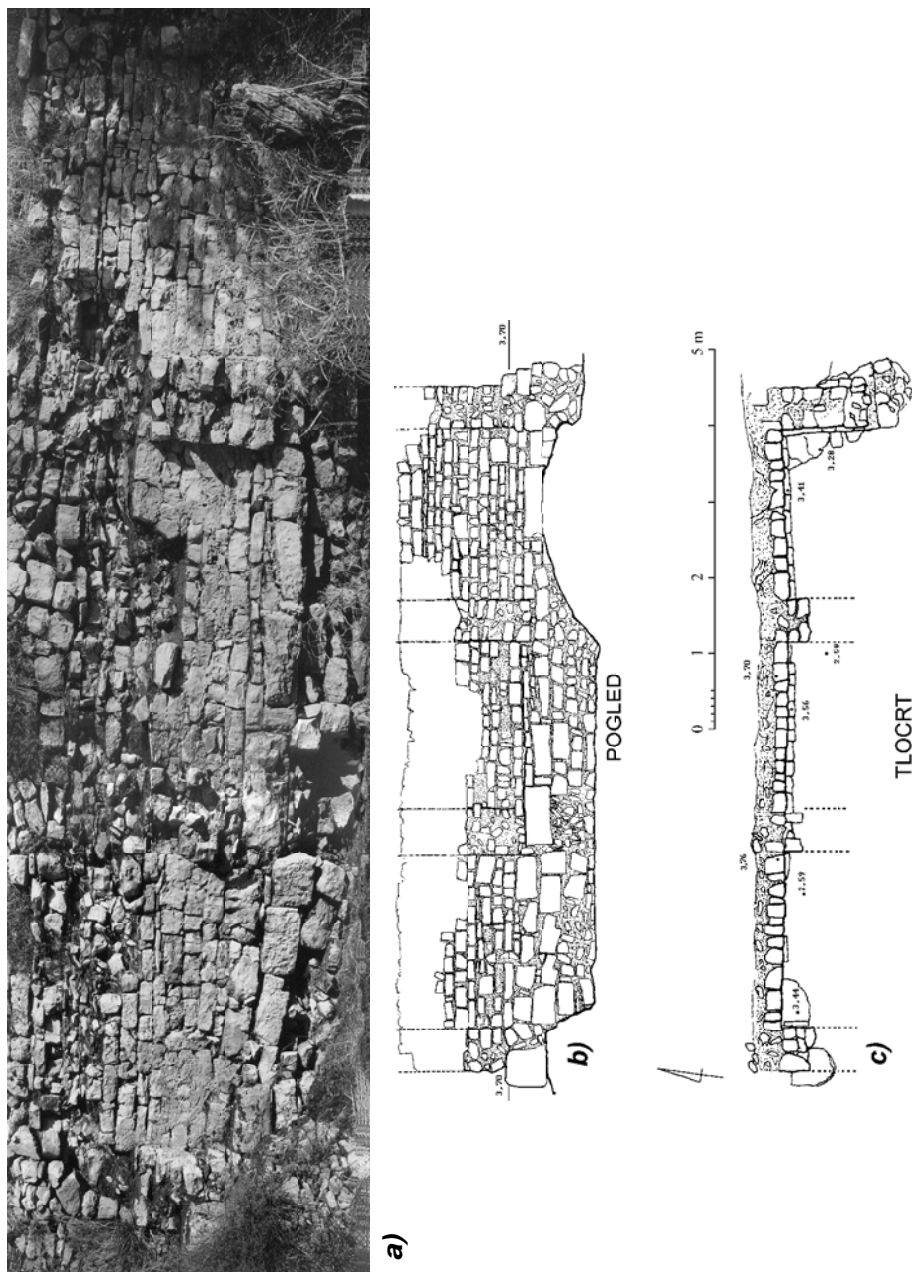
Sl. 6. Terme: tlocrt sonde unutar tzv. prostorije E.
 Fig. 6. Roman bath: plan of the trench in the so called room E.

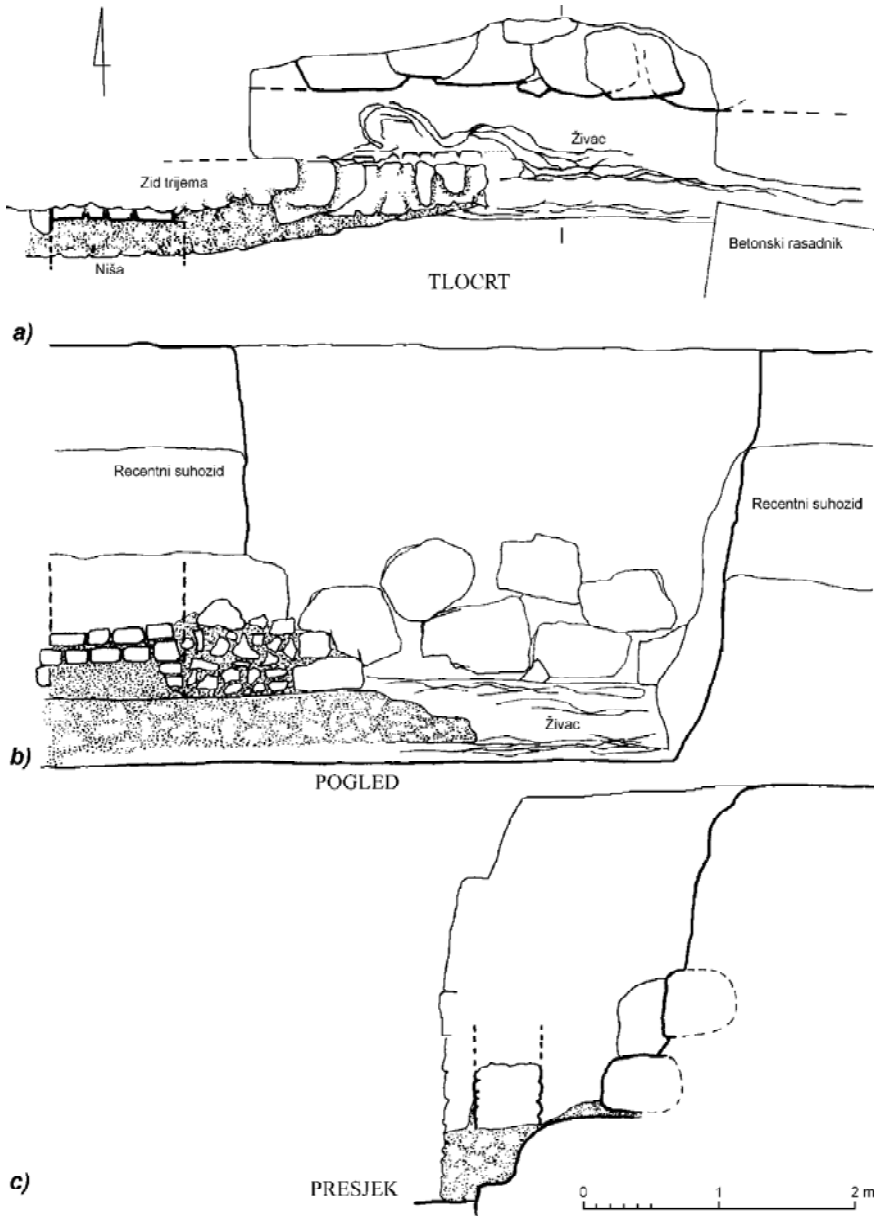
Sl. 7. a) Terme: istočni profil sonde unutar tzv. prostorije E, b) južni profil.
 Fig. 7. a) Roman bath: trench in the so called room E, eastern section, b) southern section.

Sl. 8. Terme: tlocrt zapadnog dijela; kampanja 2001.
 Fig. 8. Roman bath: the plan of the western section; campaign 2001.

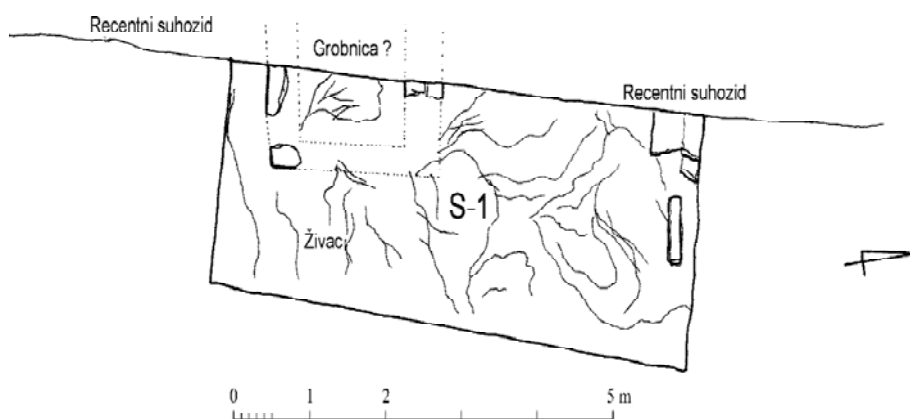
Sl. 9. Rimski zid zapadno od termi; a) – b) pogled, c) tlocrt.
 Fig. 9. Roman wall situated to the west on the Roman bath; a) – b) front view, c) plan.

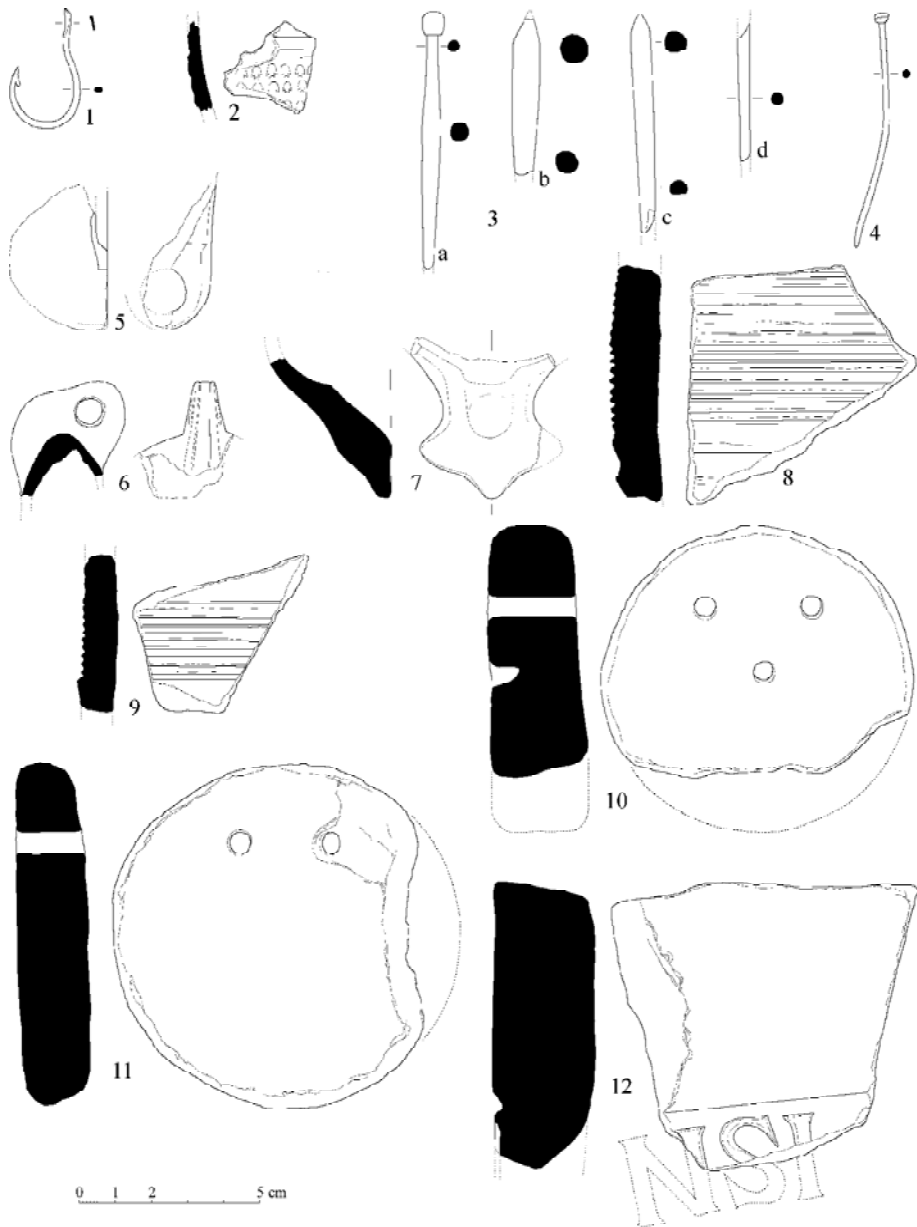
Sl. 10. Sonda na trijemu; a) tlocrt, b) pogled s juga, c) presjek sa zapada.
 Fig. 10. Portico: the trench; a) plan, b) view from the south, c) crosssection from the west.

Sl. 11. Trijem: pogled na sondu s juga.
Fig. 11. Portico: view on the trench from the south.

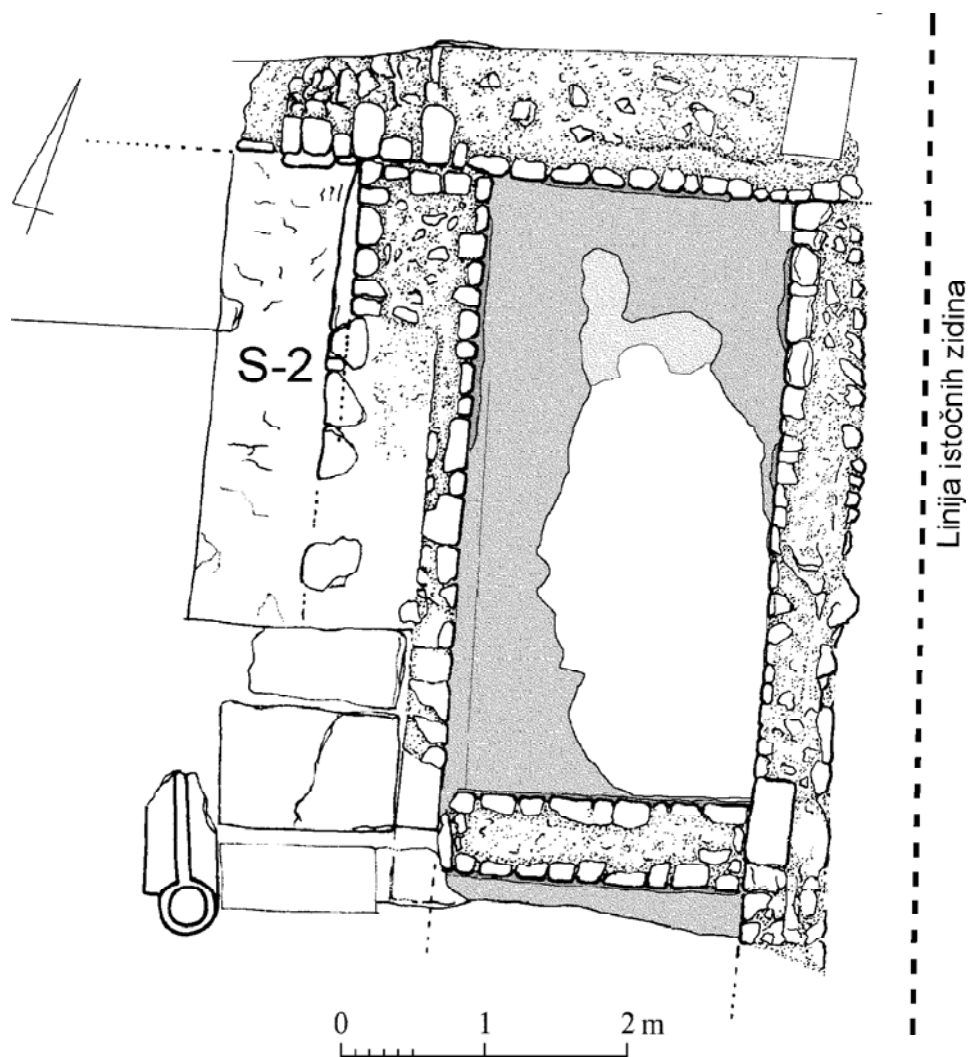

Sl. 12. Sonda 1 s vanjske strane istočnih zidina.
Fig. 12. The trench 1, on the exterior of the eastern city walls.

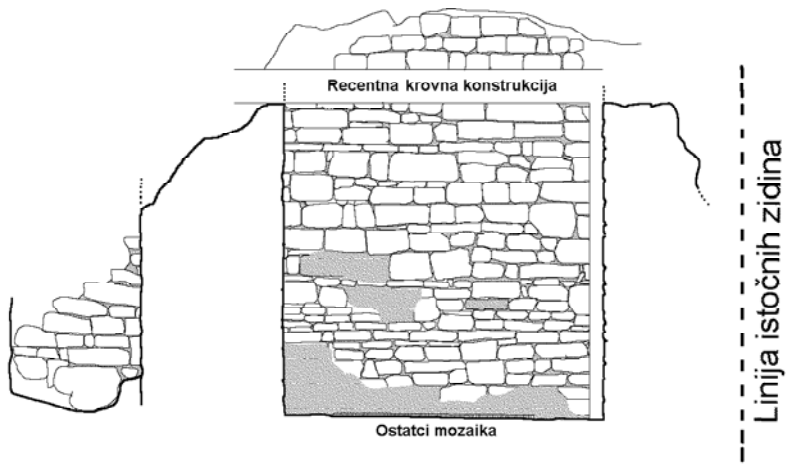
Sl. 13. 1-2, predmeti iz sonde na trijemu; 3-12, predmeti iz sonde s vanjske strane istočnih zidina.

Fig. 13. 1-2, the finds from the trench on the Portico; 3-12, the finds from the trench 1 on the exterior of the eastern city walls.

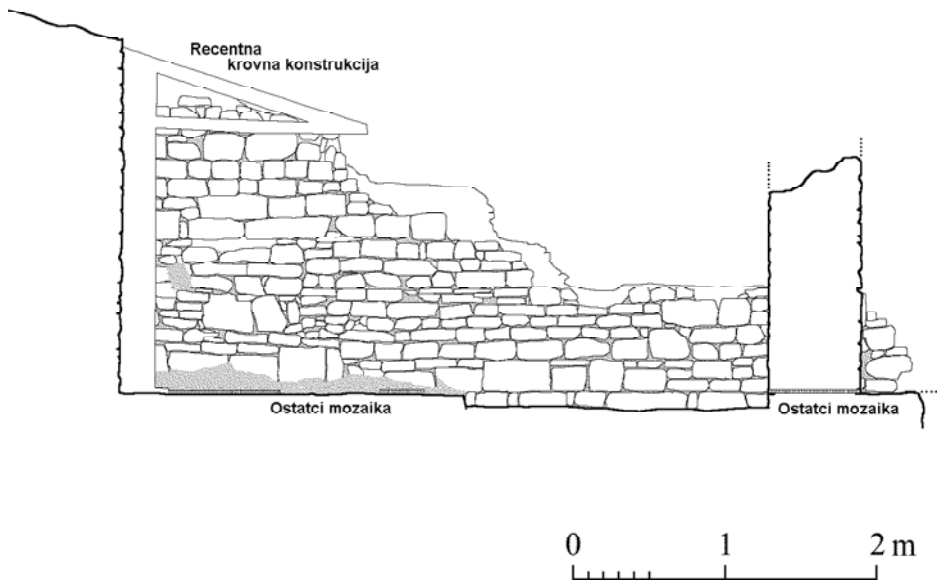

Sl. 14. Tlocrt građevine s unutarne strane istočnih zidina.

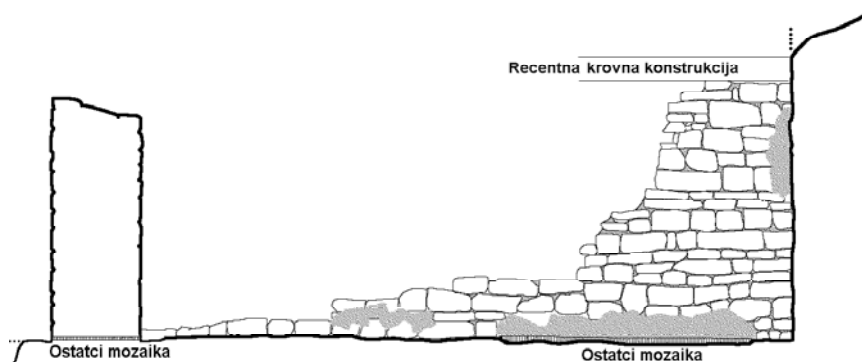
Fig. 14. The plan of the construction located along the inner face of the eastern city walls.

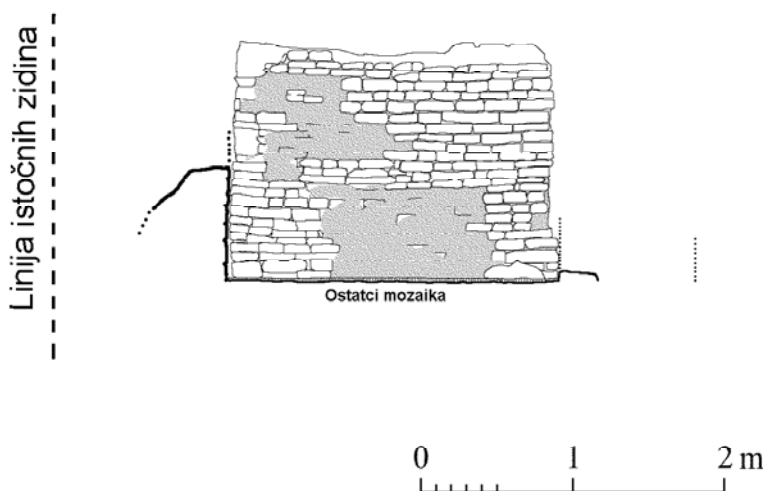
Sl. 15. Pogled na sjeverni zid građevine s unutarne strane istočnih zidina.
 Fig. 15. View to the northern wall of the construction located along the inner face of the eastern city walls.

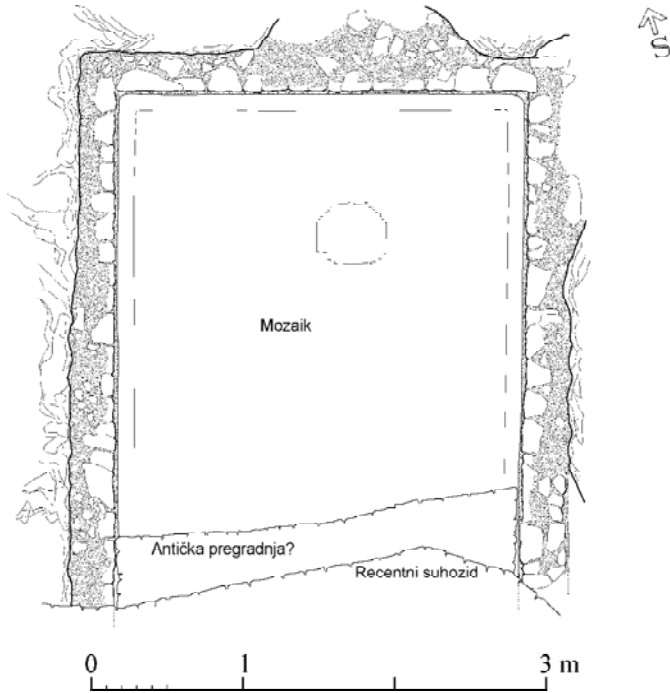
Sl. 16. Pogled na istočni zid građevine s unutarne strane istočnih zidina.
 Fig. 16. View to eastern wall of the construction located along the inner face of the eastern city walls.

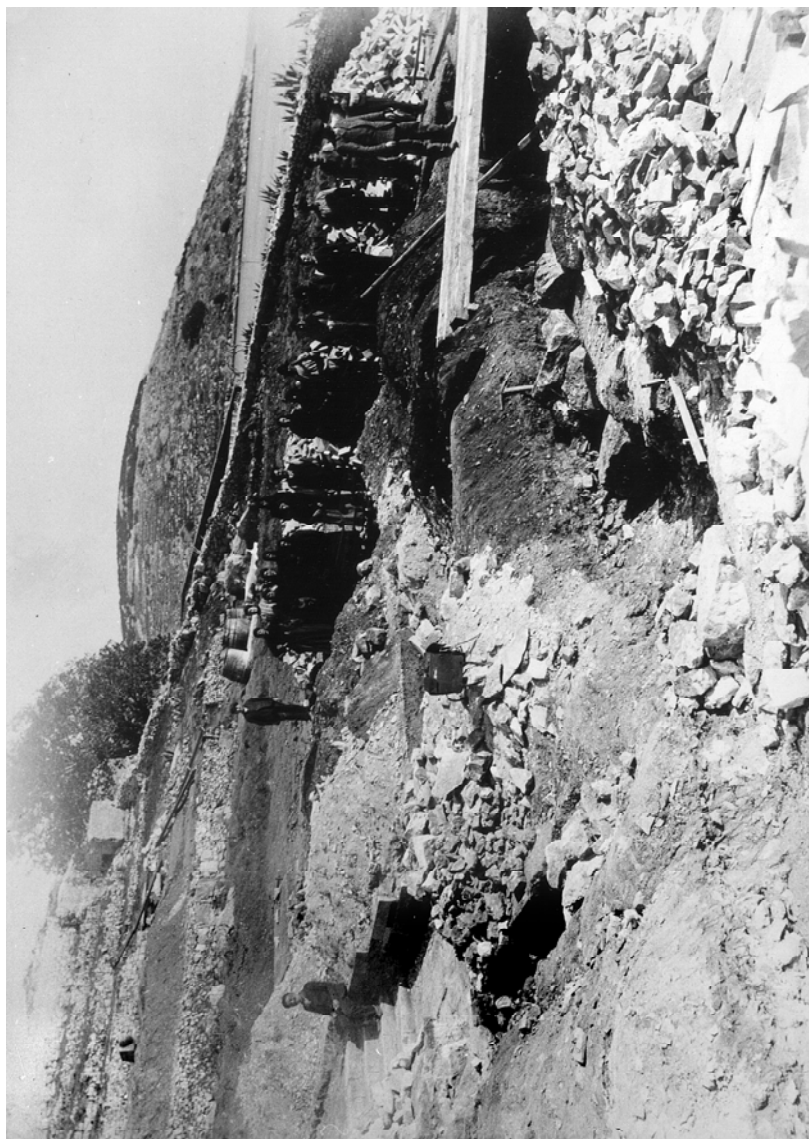
Sl. 17. Pogled na zapadni zid građevine s unutarne strane istočnih zidina.
 Fig. 17. View to western wall of the construction located along the inner face of the eastern city walls.

Sl. 18. Pogled na južni zid građevine s unutarne strane istočnih zidina.
 Fig. 18. View to southern wall of the construction located along the inner face of the eastern city walls.

Sl. 19–20. Prirovo: tlocrt i pogled na rimsku piscinu.
 Fig. 19–20. Prirovo: the plan and view on the Roman piscina.

*Sl. 21. Kanarija: gradnja početkom 20. stoljeća.
Fig. 21. Cannery: construction at the beginning of the 20th century.*

*Sl. 22. Kut građevine sagrađene uz
unutarnje lice istočnih zidina.
Fig. 22. Corner section of the construction
along the inner face of the the eastern city
walls.*

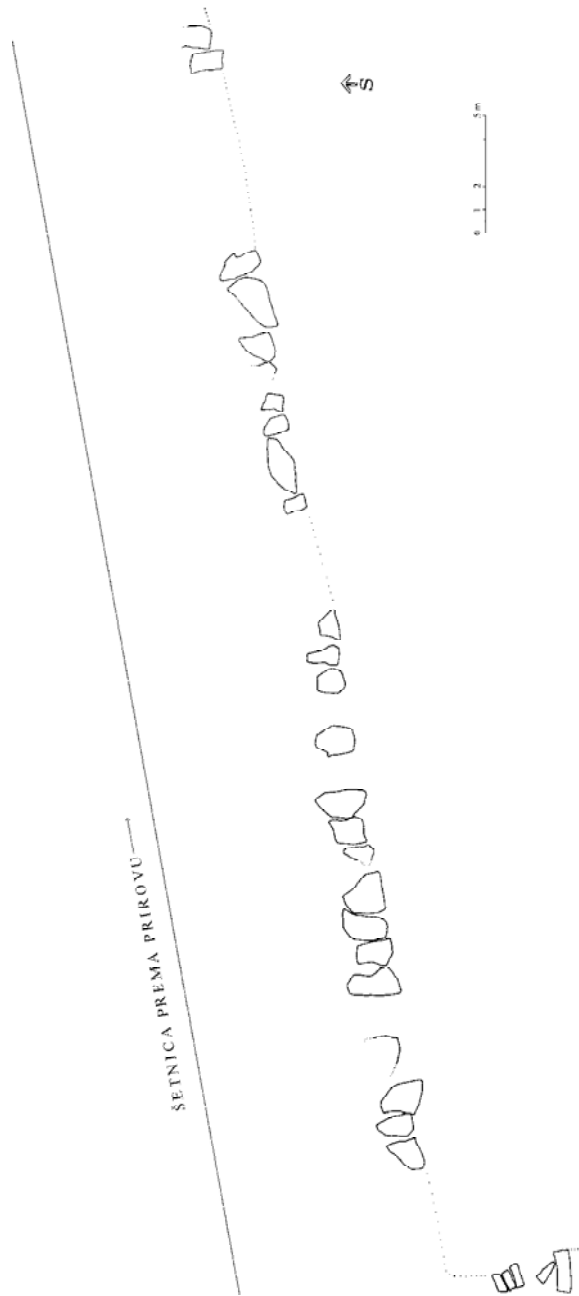
*Sl. 23. Kamena baza cilindričnog oblika.
Fig. 23. Cylindrical stone base.*

*Sl. 24. Kamena baza četvrtastog oblika (danas u moru).
Fig. 24. Square stone base (today in the Sea).*

Sl. 25. Tlocrt cilindrične baze s objektima uklesanim u živac.
Fig. 25. The plan of the cylindrical base and room carved into the bedrock.

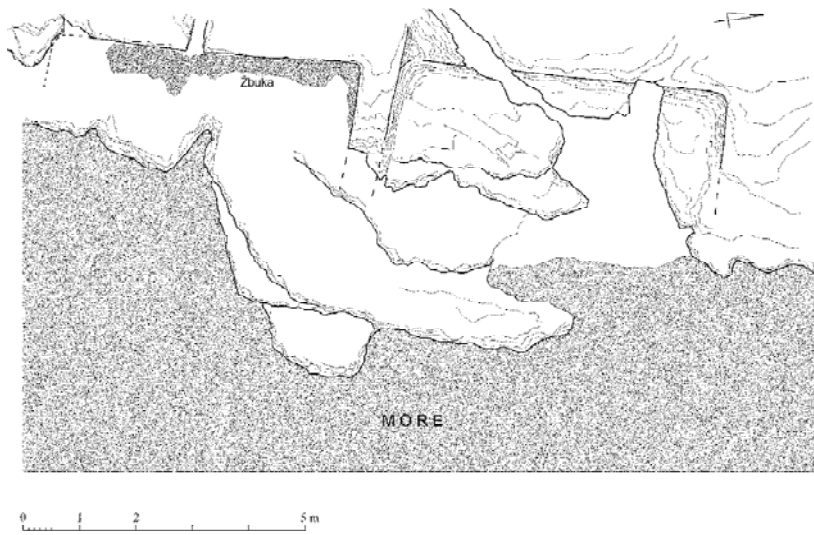
Sl. 26. Obalna linija u južnom dijelu Isse (danas u moru).
Fig. 26. Coastline on the southern side of Issa (today in the Sea).

Sl. 27. Rimski zidovi s južne strane Prirova (danas u moru).
Fig. 27. Roman walls near the southern coastline of Prirovo (today in the sea).

Sl. 28. Obalna linija s južne strane Prirova (danas u moru).
 Fig. 28. Coastline on the southern side of Prirovo (today in the sea).

Sl. 29. Četvrtasti objekti uklesani u živac, zapadna obala uvale Stonca.
 Fig. 29. Square rooms carved into the bedrock, western coast of Stonca bay.

Sl. 30. Rimski zid s južne strane Prirova.
Fig. 30. Roman wall on the southern side of Prirovo.

Sl. 31. a) – b) Olovne prečke sidara pronađene na ulazu u višku luku.
Fig. 31. a) – b) Lead anchors found at the entrance of the bay of Vis.